

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

SOA 203 Magisterkurs i SOCIALT ARBETE

HUMLAN - DEN HEMLIGA KLUBBEN

Barn i missbruksfamilj

Författare: Ulrika Nederman
Handledare: Gunvor Andersson

Abstract

There are many children in Sweden today, approximately between 100.000 and 200.000, who have a parent that abuse drugs. Under what circumstances are they living and what consequences will it have for the children's development? In this essay, I will describe some of the literature about these children. I have also interviewed 8 children, who have participated in a groupactivity for children that have a parent, who abuses drugs. I have also interviewed their parents. The purpose of the investigation was to find out what conception children and parent have about the groupactivity. What are the advantages and the disadvantages?

The results show that the children are satisfied with the group and that they have had fun. To learn to speak and to know that you are not alone, are what the children points out as the most essential advantages with the groupactivity. All of the children were very firm, when they said that the groupactivity is preferable in comparison with individual counselling. Parents were also content with the activity in the group and had the opinion that it had been helpful for the children. A disadvantage could be the risk that the child does not dare to talk about difficult problems.

Innehållsförteckning

Förord	1
Inledning	2
Begrepp	4
En grupp	6
Dikt av Märta Tikkanen.....	7
Att vara barn i missbruksfamilj	8
Tidigare forskning	8
Dagens situation	9
Föräldraskap och missbruk	10
Familjehemligheten	12
Barnens levnadsvillkor	14
Överlevnadsstrategier.....	15
Barns attityder till alkohol.....	16
Vad kan vi göra?	17
Barngruppsverksamhet	19
Ersta Vändpunkt	19
Rädda Barnen	21
Metod	25
Syfte och frågeställning	25
Urval och begränsningar	26
De intervjuade barnen	27
Intervjusituationen	28
Brister i undersökningen	29
Västra Innerstadens gruppverksamhet	31
Stadsdelen	31
Humlan	31
Intervju med gruppledarna	33
Resultatet av undersökningen	35
Barnen inför Humlan	35
Barnen om gruppen	35
Barnen om förändringar	36
Vad barnen lärt sig	36

Barnens utvärdering av Humlan	37
Barnens råd	38
Barnens önskningar	38
Övrigt	39
Sammanfattning av intervjuerna med barnen	39
Föräldrarna om Humlan	40
Föräldrarna om barnens förändring	42
Föräldrarna om eget deltagande	42
Föräldrarnas utvärdering av Humlan	43
Föräldrarnas råd	43
Övrigt	44
Sammanfattning av intervjuerna med föräldrarna	44
Diskussion	46
Sjukdomsbegreppet.....	46
Situationen i familjen	47
Att dela erfarenheter	47
-Jag har lärt mig prata!	48
En pedagogisk verksamhet	48
Utbildning	48
Föräldrarnas deltagande	49
Alternativ?	49
Avslutande kommentar	49
Källförteckning	51
Bilagor	
Intervjuguide - barnen	54
Intervjuguide - föräldrarna	55

Förord

Tack till .....

... Fanny och Anne-Lie, för att ni förklarade synsätt, metod och material!

... Gunvor, för klok vägledning!

... min man, mina barn och mina föräldrar, för att ni gav mig tid till att läsa och skriva denna uppsats!

... barn och föräldrar, för att jag fick ta del av era tankar och erfarenheter!

Inledning

Intresset för ämnet i min uppsats, väcktes efter en teaterföreställning som anordnades av projektet "barn till psykiskt sjuka". Teaterföreställningen hölls av en ung kvinna i monologform. Kvinnan hade egen erfarenhet av att vara barn till en psykiskt sjuk förälder. Hon visade på ett fint sätt många olika sidor av familjens situation. Där fanns mycket kaos, ovisshet, skuld, skamkänslor, men också kärlek. Det som fastnade i mitt huvud var dels det hon sade om att ingen av hennes kompisar eller andra i närheten visste hur hon hade det och dels att det inte var någon utomstående som pratade med henne om det som hände.

För barn i missbruksfamiljer är situationen likadan. Missbruket är den stora familjehemligheten, vilket innebär att ingen vet och ingen kan hjälpa. Jag började fundera hur det kommer sig att en del barn börjar i gruppverksamhet för barn till missbrukare. Hur kommer det sig att dessa familjer är positiva till att avslöja familjehemligheten? Åtminstone en förälder står ju bakom beslutet att barnet ska delta. Barnet har nästan aldrig pratat med någon annan om hur de har det. Hur känns det för dem att börja prata om missbruket och familjen?

En del av uppsatsen ägnas åt vad forskare och andra författare skriver om barns situation i missbruksfamiljer. Under vilka omständigheter lever dessa barn och vad får det för konsekvenser för dem?

"Barn har rätt att uttrycka sin mening", står skrivet i FN´s konvention om barnets rättigheter, artikel 12-16. I mitt arbetsrum har jag en tavla med denna text under en bild, som visar en flicka med knuten näve, stående i en talarstol. Flickan i talarstolen är placerad på huvudet på en nalle. Det är en talande bild med ett tydligt budskap. Budskapet tycker vi är självklart, men hur är det egentligen i verkligheten? Min uppfattning är att vi inte så ofta frågar barnen vad de tycker, även när det gäller saker som i högsta grad berör dem. Därför kändes det självklart att göra intervjuer med barnen. Till deras föräldrar ville jag dessutom ställa några frågor.

I Västra Innerstaden i Malmö finns en barngruppsverksamhet, som kallas Humlan. Och de barnen tänkte jag intervjuas. Anledningen till att det just blev denna barngruppsverksamhet är att verksamheten finns på min arbetsplats och fördelarna med att ta en verksamhet som finns nära mig, övervägde nackdelarna.

Mitt syfte är att ta reda på de erfarenheter som barnen gjort i grupperna, samt även ta reda på föräldrarnas erfarenhet av verksamheten. Barnen och deras erfarenhet är det jag fokuserar mest. Föräldrarnas syn på verksamheten och deras barn kompletterar bilden. Jag ville ta reda på hur barnen upplever att prata om sig själva och sin situation i en grupp. Vad ser de som bra respektive dåligt med den här verksamheten? När det

gäller föräldrarna vill jag främst ta reda på hur det kommer sig att det blev Humlan och hur det kändes att "släppa" iväg sitt barn till Humlan.

Uppsatsen inleds med en kort redogörelse för en del begrepp som kommer att användas i uppsatsen. I och med att Humlan är en gruppverksamhet beskrivs därefter kort om grupper och villkor för gruppbildning. Nästa kapitel handlar om hur det är att vara barn i missbruksfamilj. Då redogör jag bl.a. för vad olika författare skrivit om föräldraskap och missbruk, familjehemligheten och överlevnadsstrategier. Därefter beskriver jag två verksamheter, Ersta Vändpunkt och Rädda Barnen, eftersom de flesta av barngruppsverksamheterna i landet har använt dessa som modeller. I metodavsnittet redogörs för syfte, frågeställningar, urval, intervju personer och brister i undersökningen. Därefter redogör jag för verksamheten i Humlan. I kapitlet Undersökningen redovisas resultatet av 8 intervjuer med barn och 6 intervjuer med föräldrar. Uppsatsen avslutas med en diskussion.

Begrepp

I uppsatsen nämns en del begrepp som förklaras kort nedan. Begreppen kommer i bokstavsordning.

AA:

Betyder Anonyma Alkoholister. Det är en självhjälpsrörelse för nyktra alkoholister som startade i USA 1935. Man anser att alkoholism är en sjukdom med ärftlig bakgrund som inte kan botas. Den är dock behandlingsbar. Man träffas på möten för att dela sina erfarenheter, förhoppningar och sin styrka med varandra. (Söderling, 1993)

AI-Anon:

Självhjälpsgrupper för anhöriga till alkoholister. (Söderling, 1993)

Alateen:

Självhjälpsgrupper för alkoholisters barn i tonåren. (Söderling, 1993)

Children are people too:

Ett amerikanskt program för barn till missbrukare. Ofta används en omarbetad svensk version av programmet.

Familjebehandling/familjevecka:

Behandling på 5-7 dagar för make/maka, barn, släktingar, vänner, arbetskamrater och chefer. Behandlingen sker separat från alkoholisters primärbehandling, med undantag av vissa behandlingscentra som har konfrontation mellan makar. (Söderling, 1993)

Kemiskt beroende:

Man tror att det finns en neurofysiologisk kemisk mekanism i hjärnan som gör att drickandet av alkohol förvandlas till en drift hos den som utvecklat den. (Söderling, 1993)

Maskrosen:

Barngruppsverksamhet i Södra Innerstaden, Malmö.

Missbruk:

Avser narkotika, alkohol och tablettmissbruk.

Minnesotamodellen:

En behandlingsfilosofi för kemiskt beroende som startade 1949 i USA. I Sverige ser man Minnesota-modellen som en behandlingsmetod, men det är egentligen ett koncept eller synsätt. Grundtankarna bygger på AA:s erfarenheter och tolv steg.

Primärbehandlingen är 30 dagar på behandlingscenter. Efterbehandlingen pågår under 1-2 år med återbesök på behandlingscentret varje vecka eller månad. (Söderling, 1993)

Provita:

Behandlingscenter i bla Malmö. Man följer Minnesotamodellen. (Söderling, 1993)

Sjukdomsbegreppet:

Ett synsätt som säger att alkoholism är en sjukdom baserat på ett kemiskt beroende.

Detta beroende är i sin tur baserat på genetisk konstitution, även kallad bla ärftlig benägenhet, arvsanlag för kemiskt beroende. (Söderling, 1993)

En grupp

Eftersom Humlan är en gruppverksamhet, ville jag kort redogöra vad några författare sagt om grupper, villkor för gruppbildning, gruppens attraktion och olika mönster för grupper.

Människan söker sig till grupper. Samspelet mellan individen och gruppen tycks vara livsviktigt. I gruppen ytnyttjas och samordnas medlemmarnas unika kunskaper och färdigheter. "*Interaktionen och det ömsesidiga stödet stärker upplevelsen av gemenskap och skapar i bästa fall en vi-anda. Tycker man om varandra, så identifierar man sig också lätt med varandra.*" (Maltén, 1992, s. 13)

Arne Maltén ser fem olika villkor för gruppbildning:

- Gemensamma mål
- Gemensamma normer
- Regelbundna och systematiska träffar
- Känna samhörighet
- Kunna kommunicera inbördes
-

Arne Sjölund (1979) menar att gruppens attraktion beror på vilka behov hos individen den kan tillfredsställa, tex. ett samhörighetsbehov, ett trygghetsbehov eller ett behov av erkännande. Möjligheterna finns därför i gruppens egenskaper, dess syfte, program, storlek osv.

Lars Lorentzon (1991) delar in grupper i 4 olika mönster:

- Den symbiotiska gruppen, som har allt, kan allt och allt är möjligt. Man underkastar sig gruppens principer och gör som alla andra. Den symbiotiska gruppen låter alla vara med och ingen behöver prestera något, eftersom det egentligen inte är tillåtet att prestera. Det är som om gruppen väntar på något som ska komma.
- Beroendegruppen. Det karakteristiska för deltagaren i en beroendegrupp är att deltagaren behöver gruppen för att få just det som man saknar. Det som saknas är behövt och det som ges är gott. Den som behöver mest är den som främst har rätt till gruppen.
- Kamp-flyktgruppen. Man deltar i gruppen av tvingande skäl och söker där en möjlighet att ta bort det onda. Man tänker sig att gruppen är utrustad med all styrka som behövs för att bekämpa det onda i livet. Om detta inte lyckats riktas vreden in mot gruppen. Trots detta är det en mycket solidarisk grupp, där ingen får lämna båten, trots allt vrede, hat och rädsla de känner.
- Parbildningsgruppen. Hit kommer man av egen fri vilja och på eget ansvar. Att vara med någon annan sker på frivillig grund utan någon skyldighet. Och i grund och botten är vi ensamma. Gruppen blir en tillhörighet.

När han är tio

Av Märta Tikkanen

När han är tio
städar han och dammsuger
varje millimeter minutiöst
radar sina platsoldater
så alla gevär pekar åt samma håll
mot en gemensam fiende
som ska nedgöras

Han ritat bara monster
hiskeliga vidunder
med femton klor och rovtänder
och jättelika gap
de kommer ut ur bilderna
och angriper
allt och alla
de är förfärliga och fasansfulla
de skriker ut sin skräck

På kvällen vågar han inte somna
för han måste ingripa
ifall det blir gräl igen
då avleder han deras uppmärksamhet
från det de grälar om
så deras irritation
riktas mot honom
så länge båda grälar på honom
tycker de i alla fall
lika
för engångs skull

På natten måste han smyga sig opp
och kolla att ingendera har flyttat bort
och försvunnit
Han petar på dem för säkerhets skull
så han ska veta
att de båda ligger där
och sover bredvid varann i sina sängar

Han ängslas ständigt
han är alltid rädd för katastrofen
han vet att den kommer
han vet bara inte när
Han vågar inte
gå förbi ett öppet fönster
och inte över torget
Han vågar inte längre gå i skolan

nu vågar han
snart inte leva längre

Den dag katastrofen igen är över oss
då är han rådigast av alla
och har mest tålamod
i timmar ligger han bredvid på sängen
och stryker hår ur pannan
och lyssnar, pratar
tröstar
håller i och kramar
finns där bredvid
och tröttnar aldrig

Nu slipper jag oroas mej
säger han
för nu har det ju hänt

Han växer några år
och blir fyrtio centimeter
blir mera axelbred
för varje dag
Snart har hans krafter
vuxit ifatt
det ansvar han sen länge
burit

Ur Århundradets kärlekssaga

Att vara barn i en missbruksfamilj

Tidigare forskning

Socialarbetaren Margareta Cork (1969) intervjuade på 60-talet 115 barn till alkoholister i USA. Barnen var mellan 10 och 15 år. På grundval av undersökningen, egen erfarenhet av att jobba med dessa familjer och andras erfarenhet, gjorde Cork ett antal rekommendationer;

1. Rekommendation att vi riktar vår uppmärksamhet på det enorma behovet av att upptäcka och behandla de familjer, där någon är alkoholist, redan innan han eller övriga familjemedlemmar tar allvarlig skada.
2. Rekommendation av en intensivare behandling av den andra föräldern, den som inte är alkoholiserad.
3. Rekommendation att all vårdpersonal får ett nytt sätt att närma sig den alkoholist, som är familjefar.
4. Rekommendation (som kanske är den viktigaste) att ge större uppmärksamhet åt behandling av barnen i alkoholists familj.
5. Rekommendation är att man måste lägga mycket större vikt vid att förebygga alkoholism och familjesammanbrott.

I Sverige redovisade Ingvar Nylander 1960 en undersökning på 229 barn, 4 - 12 år, till alkoholiserade fäder. Som jämförelse fanns en kontrollgrupp på 163 barn. Resultaten av undersökningen visade att barn till alkoholiserade pappor, oftare än barnen i kontrollgruppen, var försummade, hade psykiska och fysiska symptom utan bakomliggande kroppssjukdom, var i sämre psykisk form och klarade sig sämre i skolan. Om modern var i gott skick (gällde flickor) och/eller fadern stod under övervakning från nykterhetsnämnden visade det sig att barnen klarade sig bättre. (Rydellius, 1981; SOU 1994:29)

Staffan Myrbäck (1998) beskriver Ingvar Nylander som forskaren som ingen lyssnade till. Myrbäck's förklaring är att Nylander varit för tidigt ute med sin forskning.

Per-Anders Rydellius gjorde en uppföljning av barnen i Nylanders undersökning under 70-talet. Avhandlingen kom i början av 80-talet. Följande kom Rydellius fram till: 1/3 av pojkarna hade själva blivit missbrukare, varannan pojke hade registrerats för kriminella handlingar, jämfört med var fjärde i kontrollgruppen. Flickorna sökte, oftare än kontrollgruppen, gynekologisk vård för underlivsbesvär, men klarade sig bättre än pojkarna. Anledningen till att pojkarna klarade sig sämre än flickorna, förklarade man med att papporna var en negativ förebild för pojkarna. Rydellius befaraade att en ökad alkoholism hos mödrarna, skulle göra att flickorna gick liknande utveckling till mötes. (Myrbäck 1998; Rydellius, 1981; SOU 1994:29)

Dagens situation

Barn som lever i en miljö där en eller båda föräldrarna missbrukar alkohol riskerar skador som störda relationer och negligerade behov. Över 100 000 barn riskerar olika typer av störningar pga. en uppväxtmiljö där missbruk förekommer. *"Dessa barn far oändligt illa, men uppmärksammas sällan under tidiga år, såvida de inte är kraftigt utagerande."* (Socialstyrelsen 1993:6, s. 13)

Socialstyrelsen konstaterar att vi vet att många av dessa barn kommer att upprepa sitt barndomstrauma. Frågan är vad vi gör för att bryta den onda spiralen?

Kombinationen drogmissbruk och föräldraskap väcker ångest hos de flesta, eftersom det förmedlar en bild av barn som far illa. Barn kan inte själva formulera sitt hjälpbehov, utan det ställer krav på den vuxne som anat eller sett. Socialstyrelsen (1993) betonar att varje insats som leder till en förbättrad relation mellan barn och förälder, kan vara just den som vänder den onda spiralen åt rätt håll och som kan leda till att föräldraskapet blir "tillräckligt gott".

Ingegerd Bengtsson och Anna-Bodil Gavelin (1994) skriver att mellan 10-15 % av alla barn växer upp i en missbruksmiljö. Av dessa är endast ett fåtal kända inom socialtjänstens familjeomsorg.

Andra uppskattar att mellan 175.000 – 200.000 barn i Sverige lever med en vuxen som har alkoholproblem (Hansen, 1995). En uppväxt präglad av föräldrarnas missbruk ökar risken för att barnet ska utveckla psykiska problem. Många barn signalerar till sin omgivning att de har det svårt, men det är sällan omgivningen sätter detta i samband med att föräldrarnas missbruk. Föräldrarnas missbruk kanske inte är synligt för omvärlden eller har man bristande kunskaper om hur föräldrarnas missbruk belastar barnen.

Lars Söderling (1993) påpekar att alkoholism är den vanligaste bakgrunden till barnmisshandel. Flera barn i alkoholistfamiljer blir sexuellt utnyttjade. Även andra former av kränkningar är vanliga. Alkoholistbarnet har med sig en rotlöshet hemifrån. De sociala färdigheterna är dessutom outvecklade, vilket gör att barnet ofta får svårt med relationer och känner sig ensam.

Olav Mortensen (1995) uppger att undersökningar visar att barn till missbrukare har en högre frekvens av följande problem:

- ångest och nedstämdhet
- dålig självbild
- beteenderubbningar
- skolproblem
- utagerande beteende
- depression
- sömnproblem och mardrömmar

- missbruk
- kriminalitet

Missbrukarfamiljer ser sinsemellan olika ut, men har vissa gemensamma "regler":

1. Tala inte om det verkliga problemet. Alla låtsas som ingenting. Barnet blir förvirrat och vänjer sig till slut att inte tro på vad det ser, hör och upplever.
2. Lita inte på andra. Tidigt lär sig barnet att föräldrarna inte håller vad de lovar. Barnens behov kommer i andra hand. Genom detta svek lär sig barnen att inte lita på någon vuxen.
3. Känn inte efter. För att klara sin utsatta situation, måste barnet hitta något sätt att stänga av sina känslor. (Pousette, 1997)

Moos, Finney och Cronkite skriver i sin bok *Alcoholism Treatment* (enligt Lindstein 1995) om 4 riskfaktorer för barn:

1. Missbruksproblem hos föräldrarna.
2. Depression hos antingen den missbrukande eller den anhöriga föräldern.
3. Dåligt stöd i familjen.
4. Förnekande av alkoholproblemet.

Och de fann tre positiva faktorer:

1. Om familjen hade god sammanhållning
2. Om man kunde tala om alkoholproblemet
3. Om ingen av föräldrarna hade utvecklat depression

Föräldraskap och missbruk

De flesta missbrukande föräldrar har "en påse över huvudet" som effektivt hindrar dem att se sitt barn. *"Förnekandet kan ses som ett försvar mot den ångest, som skulle väckas om föräldern uppfattade barnets situation. När man inte vill eller orkar se sitt barn vill man inte heller att någon annan ska göra det."* (Bengtsson och Gavelin 1994, s. 40) Även den nyktra partnern kan förneka konsekvenserna för barnet. Partnern lägger sin kraft på missbrukaren och orkar ofta inte heller vara förälder. När missbruksperioden är över drabbas båda föräldrarna av skuld-känslor. Många håller försvarstal för sig själva, menar Ingegerd Bengtsson (socioonom inom barnhälsovården) och Anna-Bodil Gavelin (kurator på en barn och ungdomsklinik).

Även Ingerd Meen Lorvik (1995) påpekar att äktenskapspartnern vanligtvis tar på sig ett stort ansvar för att hjälpa och kontrollera den som berusar sig. Kvinnor har svårare än män att ge upp hoppet om en positiv förändring hos sin partner och stannar hos dem fler år än vad männen till missbrukande kvinnor.

Olav Mortensen (1995) menar att det inte är själva intagandet av berusningsmedel, mängden som konsumeras som skapar problem, utan det som oroar och skrämmer barnen

är den förändring som sker med föräldrarna när de är berusade. Föräldrarna förändras från snälla och omtänksamma till otillgängliga och egoistiska. Förändringen blir ett hot mot barnets möjlighet att organisera och förstå sin omgivning som förutsägbar och trygg. En förutsättning för att ett barn ska känna trygghet under sin uppväxt är att det finns en viss grad av stabilitet och förutsägbarhet.

När det gäller partnern, menar Mortensen (1995), att den också förändrar sitt uppträdande. Oron för missbrukaren, försöken att minska mängden berusningsmedel och konsekvenserna kan uppta partnern i sådan grad att barnet upplever att de också förlorar dennes omsorg och uppmärksamhet. När barnen känner att föräldrarna är otillgängliga för dem, måste de klara sig själva bäst de kan. Många av dessa barn blir strängt upptagna av rutiner och upprepningar och störs när dessa bryts. Vissa barn blir kontaktsökande och klängiga gentemot vuxna för att försöka skapa förutsägbarhet och överblick över relationer och situationer. Andra barn blir tillbakadragna, defensiva och kan verka iakttagande, som en annan reaktion på oförutsägbarheten. De skyddar sig på så sätt mot negativa reaktioner genom att inte synas så mycket och iakttar för att kunna se den vuxnes handlingar för att kunna se ev. tecken på förändringar. Dessa barn iakttar och försäkras sig innan de deltar.

När föräldrarna försummar uppgifter som att handla, städa och diska osv. tar barnen ofta över detta ansvar. Förutom ansvar för det praktiska känner ofta barnet ansvar för sina föräldrar som visar sig till exempel genom att de tröstar föräldrarna, medlar mellan föräldrarna vid konflikter och ser till att de kommer i säng. Dessutom skyddar och avlastar många barn modern eftersom hon är så trött av allt slit med mannen som dricker. Detta innebär att generationsgränserna suddas ut och det blir oklart om vad som ska och bör ske på vuxennivå i familjen utan att barnet blandas in. Barnen kan dras in i vuxnas konflikter och tvingas ta parti för en part. Några barn berättar att de väljer den ena för att de är rädda för att bli straffade om de väljer den andra. Andra barn väljer den som de upplever som svagast. Hur barnen än väljer, upplever de en omöjlig situation där de sviker en av föräldrarna. (Mortensen, 1995)

I en alkoholistfamilj gäller andra regler än i vanliga familjer, menar Söderling (1993). *"Vad som är rätt eller fel kan växla från gång till gång. Det bestäms ofta av hur föräldrarna mår snarare än av någon konsekvent uppfostringsfilosofi. I bland får man en tillrättavisning eller rent av stryk för någonting man gjort trots att det nyligen var tillåtet eller kanske till och med lovvärt."* (s. 71)

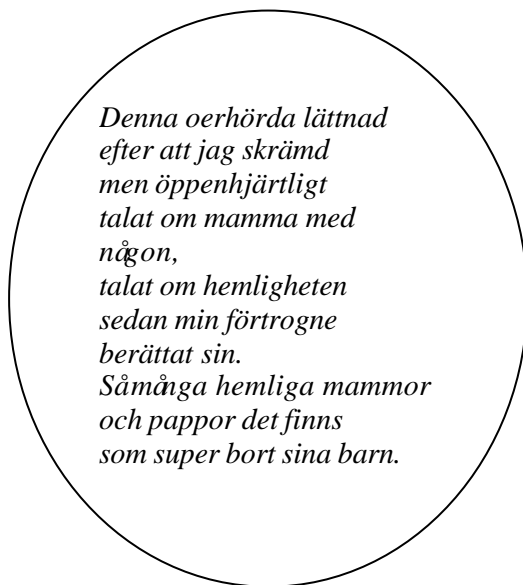
Söderling (1993) uppger också att gränssättningen mellan föräldrar och barn kan vara otydlig. Från att vara kamratlig, öppen och skämtsam till en auktoritär stämning med kommandoläge, gör att barnet inte kan förutsäga vilken stil det är. Livet i familjen är därmed oftast oförutsägbart.

Söderling (1993) anser att den känslomässiga grundtryggheten för de mindre barnen kan bli bättre tillgodosedd om det är fadern som är familjens alkoholist. Men han konstaterar också att alkoholisthustrun ständigt är upptagen av att kontrollera

alkoholisten och hans förehavanden. Hon får också förhindra skandaler och bortförklara hans misstag eller dåliga uppförande. Hustrun tar på sig hela ansvaret för barn och familjen. Hon vill hålla ihop familjen till varje pris till en början, först senare blir skilsmässa enda lösningen. Om det är kvinnan som är alkoholist upplöses ofta familjen snabbare eftersom mannen inte är lika benägen att försöka hålla ihop det hela.

Gillberg och Hellgren (1990) har uppfattningen att *"störningar hos barnet tenderar att förekomma i förhållandevis låg frekvens om en av föräldrarna är psykiskt frisk, stark och utan missbruk."* (s. 307)

Familjehemligheten

Ur *Bli min mamma igen* av Åsa Jinder

Rita Christensen (1993) menar att ett centralt tecken på missbrukarfamiljen är deras ansträngningar att dölja familjehemligheten.

"I nom familjen kan man beskriva hemligheten som att man har en elefant i vardagsrummet. Alla ser och hör den, men utan att röra vid den eller kalla den vid namn. Alla går runt den och den hindrar alla från att se på TV. Det är vanligt att syskon sinsemellan inte talar om det som händer." (Bengtsson och Gavelin, 1994, s. 54)

Söderling (1993) påpekar också att det är viktigt att hålla fasaden utåt i en alkoholistfamilj. Man visar upp välstädade hem och välklädda och välartade barn.

Det är inte bara missbrukaren som ljuger utan även dess familjer. I början ljuger man för att skydda, men efter tiden glömmar man bort vad som är sanning och lögn. Lögnen

kommer automatiskt. Barnet har kanske provat att berätta för sin omgivning, men mött alltför stor osäkerhet eller fått ett onyanserat bemötande från vuxna. Detta innebär att barnet fortsättningsvis använder lögn för att skydda sin omgivning. Familjehemligheten gör att barnen får skolproblem eftersom barnet inte orkar koncentrera sig i skolan. Många av de barn som Bengtsson och Gavelin (1994) har träffat, har haft ambitioner att vara duktiga i skolan och har varit förtvivlade för att de inte kunnat samla sina tankar.

Missbrukare upplever ofta kritik och ogillande från andra samtidigt som de periodvis angrips av självförakt, skam och skuld känslor. Meen Lorvik (1995) konstaterar att det inte är svårt att förstå att behovet att försköna eller göra det mindre allvarligt är stort. *"Detta försvar hindrar inte bara missbrukaren från att uppleva allvaret och faraosignalerna vad gäller den egna situationen utan hindrar honom också från att uppleva hur missbruket upplevs av andra runt omkring honom. Att sluta ögonen gör det lättare att fortsätta som förut."* (s. 28)

Söderling (1993) pekar på svårigheterna att söka och få hjälp *"Varken alkoholists partner eller barn söker hjälp för det verkliga problemet, antingen för att man helt enkelt inte själv kan identifiera det eller av rädsla för nya kränkningar och besvikelser. Dessutom skyddar alkoholists barn sina föräldrar och visar en nästan obegriplig lojalitet med den drickande föräldern. Förnekelsen är en skyddsmekanism mot en traumatisk verklighet. Men det är också en eftergift för gällande taburegler som säger att familjens verkliga problem inte får diskuteras eller ens nämnas. Däremot kan man söka hjälp och uppmärksamhet för allehanda andra verkliga eller konstruerade problem, ofta dock utan att kunna göra sig förstådd."* (s. 78)

Mortensen (1995) anser att det är känslan av skam som gör att personerna i en missbruksfamilj inte berättar hur det är. Att ha missbruksproblem är kulturellt förknippat med skam och man associerar ofta missbrukare med de synliga fyllona på stan. Familjen till missbrukaren försöker dölja det man skäms för. Detta går särskilt ut över barnen som uppfattar sin familj som annorlunda och mindervärdig andra familjer. Barnen går ständigt och är rädda för att någon ska upptäcka hur det är. Barnen känner att de måste använda små lögnhistorier och omskrivningar av verkligheten för att dölja problemet. Barnet hamnar i en inre konflikt, eftersom de har lärt sig principer om ärlighet. Detta gör att de känner sig än mindre värda och otillräckliga.

"Man kan säga att bärandet av en sådan katastrofhemlighet gör att barnet skyddar sig själv och sin familj mot insyn i problemet genom tystnad och isolering gentemot andra människor. Samma tystnad präglar också kommunikationen inom familjen. Att sätta ord på problemet i familjen är ett hot mot de hemlighållandets mekanismer som är nödvändiga för att upprätthålla missbruket. (Mortensen, 1995 s. 44)

Barnens levnadsvillkor

Ami Arnell och Inger Ekblom (1996) är leg. psykolog respektive leg. psykoterapeut och har erfarenhet av att arbeta med barn till missbrukare i grupp. Arnell och Ekblom menar att barnen i familjerna lever under speciella villkor:

Tillgänglighet - Avisande: föräldrarnas växlingar mellan tillgänglighet och avisande kanske är det som skadar det växande barnet mest. Många barn försummas och känner sig oönskade, vilket gör att de löper en stor risk att själva bli missbrukare i vuxen ålder.

Personlighetsförändring: barnen känner inte igen sina föräldrar när de missbrukar, vilket skapar ångest och förvirring. Barnet förstår inte vad som har hänt och ingen berättar varför.

Kaos och besvikelser: tillvaron är oförutsägbar, man planerar inte mer än några dagar framåt och barnet vet inte vad som ska hända. Det som planeras är det dessutom stor risk att det inte blir av. Dessa ständiga besvikelser gör att tilliten till de vuxna kan försvinna.

Bristande kontinuitet: när barnet känner igen omgivningen och de vuxna som tar hand om barnet, utvecklar det goda varaktiga relationer till omvärlden. En bristande kontinuitet hindrar ofta barnets psykiska och fysiska mognad.

Förnekande: föräldrarna ljugar och förklarar bort sitt missbruk och tar därmed inte ansvar för missbruket och för det som händer i familjen. Ingen talar om vad som sker och en dimridå läggs över vardagslivet.

Osynliga regler och lögn: det finns en osynlig regel om att man inte ska prata om det som händer. Det innebär att barnet inte får hjälp i sin familj det behöver att skilja begreppen lögn och sanning åt. Barnet börjar ljuga, även om sådant som de egentligen inte behöver ljuga om. Det väcks ofta en känsla av skam hos barnet när de vuxna inte kan prata om det svåra hemma.

Att inte bli sedd och bekräftad: ofta är både den missbrukande föräldern och den andra föräldern så upptagna med missbruket att de varken orkar eller kan se sitt barn och möta dess behov. Barnet kan inte konkurrera med spriten och känslan av att inte vara så viktig och värdefull präglar barnets uppväxt.

Ansvarstyngd: barnet tar ofta på sig skulden för problemen hemma. De tror tex. att de gjort något fel eller inte varit tillräckligt snälla. Barnet känner också ansvar för att de ska sluta dricka.

Lite plats för lek och fantasi: de flesta barn har en medfödd förmåga till lek och fantasi. Denna förmåga hindras att utvecklas hos många barn som lever under svåra livsvillkor.

Överlevnadsstrategier: för att överleva med minsta möjliga smärta, får barn så småningom sin egen roll där de känner sig betydelsefulla. Exempel på roller är den ansvarsfulla, den osynliga, den som medlar och den som bråkar.

Förvirrade känslor: barnen växer upp i en förvirrad värld på många sätt. Deras känslomässiga behov blir inte tillfredsställda, de kan vara övergivna av en fysiskt närvarande förälder, barnen stänger av eller förnekar sina känslor, för att överleva utvecklar de olika försvar och ofta lever barnen med en känsla av att en hotande katastrof närmar sig.

Låg självkänsla och dålig kroppsuppfattning: grunden för en god självkänsla är att känna sin kropp, att tycka om den och att kunna använda den för att uttrycka sig. Det är svårt för barnet i en alkoholistfamilj att få stöd och hjälp i denna utveckling.

Upptagen av andra: barnen tänker ofta mer på andra än sig själva. Utan att ifrågasätta vad som händer anpassar sig barnet till familjens levnadsmönster, de slutar att tänka på att det skulle kunna vara annorlunda.

Ensamhet: barn som inte får hjälp att sätta ord på det som händer känner sig ensamt och övergivet. Under skoltiden bjuder man inte hem någon kamrat av rädsla för att någon skulle vara berusad hemma. Detta får till följd att man isolerar sig. Barnen vågar och vill inte låta någon komma dem för nära.

Bråk och misshandel: barnen är ofta indraget i föräldrarnas konflikter med bråk och misshandel som följd.

Risk för sexuella övergrepp: barn behöver hjälp med att forma sitt eget privata område. Barn till alkoholister får inte det stödet, utan tvärtom får de ofta uppleva att någon gör intrång i sitt livsrum. Det innebär att den egna gränsen bryts ner alltmer och självkänslan försvagas och det blir svårare att säga nej till det som inte är bra.

Problem med sexualitet: tonåringen kan uppleva svårigheter med sin egen sexualitet, dels pga. att barnen ofta inte har upplevt någon positiv kärleksrelation mellan föräldrarna och dels pga. det förvirrade känslolivet. Att vara nära någon kan väcka ångest och rädsla. Det finns risk att bli utnyttjad och svårigheterna kan också leda till att de sexualiserar sin kontakt med det motsatta könet.

Svagt nätverk: alkoholistfamiljen är ofta isolerad och har endast ett svagt nätverk omkring dem.

Risk för eget missbruk: barn i alkoholistfamiljer utgör en särskild riskgrupp för att utveckla eget missbruk. De är vana vid alkoholen och att fly verkligheten med hjälp av alkohol kan bli ett sätt att leva.

Överlevnadsstrategier

Man brukar säga att barnen använder sig av roller som överlevnadsstrategier. Genom att gå in i olika roller försöker barnet återupprätta ordning och struktur i familjemönstret. Barnen kan ha en roll eller en kombination av dem. Rollerna kan också variera över tiden.

Det finns olika sätt att definiera dessa roller, två olika sätt redogör dels Claudia Black (1993) och dels Elise Cohen (1997) och Folkhälsoinstitutet (1994) för:

Black (1993):

- Den ansvarstagande, som vill ha struktur och mönster i familjen.
- Anpassningen, som tar det som det kommer.
- Den blidkande, som försöker avleda, trösta och få alla att må bättre.
- Det utagerande barnet, som orsakar så mycket problem genom sitt eget uppförande att uppmärksamheten flyttas från familjens alkoholproblem.

Cohen (1997), Folkhälsoinstitutet (1994):

- Hjärten, som blir föräldrar åt sina föräldrar.
- Clownen, som skojar bort problemen.
- Syndabocken, som drar uppmärksamheten till sig genom att tex. bråka.
- Tapetblomman, som gör sig osynlig.

Ofta brukar det vara så att pojkar är rebellen (syndabocken) eller clownen. Flickor är oftast hjältar eller blommor (Pousette, 1997).

Barns attityder till alkohol

En allmän uppfattning är att attityderna till alkohol och narkotika formas framför allt i tonåren. Inger Nelson-Löfgren (1996) visade i sin forskning på 1980-talet att attityderna till alkohol och narkotika redan börjar formas i 3-4 års åldern. Vid 7-8 års ålder är attityderna till stora delar fastlagda.

Vuxna undviker ofta att prata med sina barn om droger. I stället iakttar barnen sina föräldrar och andra vuxnas drickande. Via Tv får de också bilder av drickande och drogmissbruk. De motstridiga budskapen om alkoholens positiva och negativa sidor skapar lätt förvirring hos barnen. Barnen har sällan möjlighet att prata med vuxna om sina intryck. Nelson-Löfgren (1996) menar att ungdomen saknar möjlighet till "feedback-inläring" av alkoholbeteende, dvs den systematiska korrigeringen från vuxnas sida som sker vid inläring av andra "vuxenbeteenden". Detta innebär att ungdomar tvingas till en lång experimentperiod innan de kommer på vad som är rätt och fel, lämpligt och olämpligt beteende i samband med alkoholkonsumtion. Om vi vuxna börjar samtala med barnen om de här sakerna, kanske barnen kan lära sig på ett annat sätt.

På 80-talet intervjuade Nelson-Löfgren (1996) ett hundratal barn i sexårsåldern, för att få en bild av vad de visste om alkohol och hur de uppfattade alkoholvanor och berusat beteende. Resultatet visade att barn i den åldern vet att sprit, vin och öl är något som vuxna dricker och att drickande leder till berusning. Barnen kunde också berätta om beteendeförändringar.

Små barn har inga moraliska apseker på föräldrars alkoholvanor, moralister blir de först i skolåldern, uppger barnläkaren Lars H Gustavsson (1996). Även små barn märker

den förändring som uppträder hos vuxna som har druckit. Det kanske barnen inte störs av, värre är det när de vuxna genomgår en personlighetsförändring, det tycker barn inte om.

Barn som kommer till Ersta Vändpunkten i Stockholm hatar sprit och andra droger, berättar Elisabeth Hagborg (1996). Barnens erfarenheter och synpunkter kommer fram när de ritar dödsallar, korsar över flaskor och sprutor. När barnen leker "önskningsleken" är det inte någon sak som står på önskelistan, utan det är att mamma och /eller pappa ska sluta med drogerna.

Vad kan vi göra?

Folkhälsoinstitutet (1995) påpekar att insatser som riktas direkt till barnen är av särskild betydelse. Gruppverksamheter kan ge dessa barn ett ovärderligt stöd. Många barn har också behov av individuella stödkontakter. De senaste 20 åren har vår kunskap om situationen för barn till missbrukare ökat, men trots detta finns det få verksamheter riktade till dessa barn.

Söderling (1993) menar att det är viktigt att lära sig känna igen tecknen på alkoholism i familjen för de som kommer i kontakt med hjälpsökande barn och ungdomar. För dessa familjer är det nämligen karaktäristiskt att det maskeras till något annat. Det är vanligt att barnen visar någon form av avvikelse i beteendet, tex. motorisk oro. Barnen fantiserar och ljuger ofta. Vissa barn har dålig identitetsuppfattning, vilket kan visa sig i distanslöshet, bristande empati och respekt för andra. När det gäller rehabilitering av alkoholisten måste man ständig påminnas om att tillfrisknandet är en process med svängande och nyckfullt förlopp. Framstegen är ofta små. Budskapet från Minnesotamodellen och AA är därför: tålmod, tillit, ödmjukhet och ärlighet.

Barn i missbruksfamiljer lär sig tidigt att förneka känslor och intryck. Därför menar Anna-Bodil Bengtsson och Ingegerd Gavelin (1994) att barnen behöver hjälp med att sätta ord på sina upplevelser, eftersom de inte uppmuntras till det hemma. Barnen litar inte heller själva på vad de känner. Efter ett tag upptäcker de att det innebär lindring att uttrycka sig. *"Tystnad och lojalitet gör det omöjligt att genom ord bearbeta och få hjälp. Barnen är alltså därigenom dubbelt drabbade."* (s. 51)

Ingegerd Gavelin (1996) skriver om tre viktiga punkter som är viktiga att framhålla:

1. Barn ska inte behöva se sina föräldrar fulla.
2. Barn och ungdomar ska inte få smaka alkohol. Alkohol tillhör vuxenlivet.
3. Prata mera!

Rita Christensen (1993) formulerar också tre grundläggande teser, som är viktiga att formulera och förmedla till barnet:

1. Det är inte ditt fel att din mamma eller pappa missbrukar.
2. Du är inte ensam.
3. Det är tillåtet att tala med andra om sin situation.

Barnen behöver hjälp att förstå sammanhangen, bli av med skulden, hitta sina egna känslor och lära sig tro på vad de själva ser och upplever (Pousette, 1997).

I SOU 1994:29 konstaterar man att grundutbildningarna uppmärksammar barn till missbrukare i ytterst ringa grad. Med tanke på att det är ett så stort problem borde grundläggande kunskap och information ingå som obligatoriska moment i utbildningar som leder till yrken som ska vända sig till barn. Hansen (1995) menar också att skolor och förskolor har en viktig uppgift att fånga upp signaler från barnen och att förmedla kunskap om missbruk.

Barngruppverksamhet

Gruppverksamhet för barn till missbrukande föräldrar är en ganska ny verksamhet i Sverige. Ersta Diakonisällskap startade de första grupperna 1989.

Sedan 1989 har det varit en enorm utveckling i antalet gruppverksamheter för barn till missbrukare, i Sverige. 1996 uppskattade Folkhälsoinstitutet (1996) att det fanns barngruppsverksamhet på ca 90 ställen i landet. Dessa verksamheter utgick ifrån antingen Erstamodellen eller Rädda Barnens material.

Eftersom dessa två modeller har så stor betydelse för dagens barngruppsverksamhet i Sverige, ges en beskrivning av de två. Om man jämför de båda modellerna finns det både likheter och olikheter. Jag uppfattar att den största skillnaden i synsättet är hur man ser på missbruket. På Ersta ser man missbruket som en sjukdom och är inspirerad av den amerikanska Minnesotamodellen. I Rädda Barnens material uppger man att man inte fäster så stor vikt vid vad som orsakat missbruket.

Vändpunkten - Ersta modellen

Nedanstående är hämtat ur boken Vändpunkten (1995), skriven av Thomas Lindstein, docent vid Stockholm universitet.

I boken beskriver och utvärderar han den anhörigverksamhet för barn som drivs av Ersta Diakonisällskap. Den första anhörigverksamheten i Sverige för anhöriga till missbrukare startades av Ersta Diakonisällskap 1986. Verksamheten kallas Ersta Vändpunkt och blev först med att starta en verksamhet för barn och ungdomar 1989. Ersta Vändpunkten, vänder sig till grupper av anhöriga, såväl vuxna som barn. Dessutom har man föräldrautbildningsgrupper i anslutning till barn och tonårsgrupperna.

I barngrupperna får barn möjlighet att träffa jämnåriga som har alkoholmissbrukande föräldrar. Syftet med verksamheten är bla att ge barnen större självförtroende, ge dem möjlighet att förstå mer om alkohol och om föräldrarnas missbruk, att kunna identifiera svåra vardagssituationer och att hitta nya lösningar och förhållningssätt till dessa.

Både målsättningar och arbetsformer är inspirerade av ett amerikanskt Minnesotamodell-orienterat program som heter Children are People Too. Man ser alkoholism som en sjukdom och att alla människor som ingår i alkoholistens livssystem blir drabbade och indragna i personens sjukdom.

När boken skrevs (1995) hade drygt 400 barn och tonåringar deltagit i Ersta Vändpunktens program. Ca 80 barn börjar varje termin i nya grupper. I grupperna arbetar både anställda och volontärer, 2-3 i varje grupp. Grupperna är indelade i tre åldersgrupper: 6-8 år, 9-12 år och 13-17 år. Varje grupp träffas vid 15 tillfällen, en gång i veckan. De två yngsta grupperna träffas 1½ tim och tonårsgruppen 2 timmar.

Programmet baseras på fyra huvudtankar:

- Försöka vända hopplöshet till hopp. Barnen ska lära sig att inse sin begränsning när det gäller att påverka missbrukarens beteende och få möjlighet att uppleva att de själva är värdefulla och har rätt till hjälp för egen del.
- Genom att öppet dela erfarenheter få förståelse för sig själv och andra.
- Ge verksamheten rytm, regelbundenhet och struktur.
- Betona personliga rättigheter och personliga gränser.

Varje grupptillfälle (som benämns lektion) har ett speciellt tema, med övningar, lekar och miniföreläsningar. Strukturen är likadan vid alla gruppträffar. Barn och förälder tas emot i dörren. När lektionen börjar hälsas var och en på nytt välkommen i gruppen och man har en ritualiserad namnpresentation. De gemensamt skapade reglerna läses upp av barnen. Ledarna går igenom vad som ska hända under dagens lektion och vad som är dagens tema. Ofta kommer föreläsningen i början av lektionen. För de mindre barnen stöds ofta föreläsningen av en berättelse, en saga eller några bilder. I tonårsgruppen använder man ibland video. Efter föreläsningen följer lekar och övningar, som genom gestaltning och dramatisering bearbetar dagens tema. Den enda planerade tiden är pausen, då mellanmål serveras. Som avslutningsceremoni kan barnen tex. få berätta om veckans höjdpunkter och bottenapp.

Barnprogrammets 15 lektioner med teman och syften:

* Lektion 1:

Det finns hopp - förmedla hopp, ge möjlighet för barnen att se och förstå att man inte är ensam.

* Lektion 2 och 9:

Känslor - att identifiera olika känslor, visa konsekvenserna av dem, lära barnen förstå att man har rätt till sina känslor och att de varken är rätt eller fel.

* Lektion 3 och 10:

Försvar - att identifiera olika försvar, visa konsekvenserna av dem, att stödja barnen i att söka hjälp hos någon vuxen.

* Lektion 4 och 11:

Alkoholism/kemiskt beroende - att lära ut hur beroendet utvecklas, vad det innebär, hur det påverkar de anhöriga och vem som har ansvar för vad.

* Lektion 5 och 12:

Risker och val - att göra barnen medvetna om val och risktagande och deras betydelse för negativ eller positiv utveckling eller stagnation.

* Lektion 6 och 13:

Familjen - att hjälpa barnen att reflektera över hur verkligheten ser ut i familjen och upptäcka dess positiva sidor.

* Lektion 7 och 14:

Den egna personen - att ge barnen möjlighet att upptäcka mer av sig själva, sina förmågor och sina preferenser och att utveckla en positiv självbild.

* Lektion 8 och 15:

Familjeträff – att ge familjen möjlighet att träffa andra familjer och visa att det finns hjälp att få. Att öka kommunikation och öppenhet inom familjen och viljan att göra saker tillsammans. Stärka familjens självbild.

Tonårsprogrammet är, mer än barnprogrammet, en egen produkt av Ersta Vändpunkt. Tonårsprogrammet har inte några familjeträffar och gruppen är större, upp till 20 deltagare, mot barnprogrammets max 9 deltagare. Man har föreläsningar och vissa övningar i storgrupp för att sedan växla till könsuppdelade smågrupper där man delar sina erfarenheter. I tonårsprogrammet ingår också individuella samtal.

Verksamheten på Ersta Vändpunkt syftar till att lära barn mer om hur det är att leva i en alkoholistfamilj och hur man ska klara av detta. I författarens slutord skriver han att det finns många poänger att hålla fast vid den pedagogiska målsättningen. Lindstein anser att det är viktigt att lova just detta, att barnen kommer att få lära sig mer på Vändpunkten.

Rädda Barnen

Nedanstående är hämtat ur boken När mamma eller pappa dricker... en handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister (1996), skriven av Ami Arnell och Inger Ekbohm.

Boken är skriven som en praktisk handbok om att arbeta med barn och ungdomar till alkoholister. Tillsammans med boken medföljer en mapp med arbetsblad.

Ca 10 % av alla barn kommer från hem där den ena föräldern missbrukar eller har missbrukat alkohol. Dessa barn har först under de senaste åren börjat uppmärksammas i Sverige. Med bakgrund av detta hoppas författarna att synliggöra barn till alkoholister, öka medvetenheten om deras svåra livsstil och stimulera till arbete med dem. Författarna önskar också att boken ska bidra till att ett konkret samarbete mellan socialtjänst – barnpsykiatri – skola – alkoholmottagning. Författarna är själva gruppleddare sedan 1990, då de startade gruppverksamhet i Lidingö.

Målsättningen är följande:

- att träffa andra barn som lever under samma livsvillkor
- att dela sina upplevelser med varandra
- att förstå vad alkoholism är
- att bli sedd och sätta sig själv i centrum
- att bryta sin isolering och ensamhet
- att sätta ord på sina känslor
- att lära sig att säga nej
- att undersöka sin släkt och sitt nätverk
- att leka och fantisera
- att slippa ansvaret för den som dricker
- att själv kunna påverka något i sin omgivning

I boken får man läsa Lindas dagbok, som beskriver hur det kan vara att ha en alkoholiserad mamma.

Författarna skriver att barnen i deras grupper ofta kommer från splittrade hem. Det finns både barn som umgås på helgerna med sin missbrukande förälder och de som lever med ett pågående missbruk i hemmet. Barnen kan också komma från till synes välordnade familjer med en mamma eller pappa i karriären. Det kan finnas ett dolt missbruk med ett förnekande av beroende. Familjehemligheten får inte avslöjas, men till slut spricker fasaden och man tvingas söka vård.

Föräldrarna är ofta otydliga i sina föräldraroller. Det är svårt för barnen att identifiera sig med föräldrarna och barnen får med sig svaga förebilder i livet. Hur det är att växa upp i en familj med missbruksproblem är givetvis olika. Hur mycket skada barnet tar beror på när missbruket startar, vem av föräldrarna som missbrukar, barnets utvecklingsnivå och personlighet. Missbruket kan drabba olika om det finns flera barn i familjen, eftersom föräldrarna har olika förhållningssätt till sina barn. Vissa barn blir tex. utvalda till syndabock.

Metodik:

Att motivera föräldrarna att låta deras barn delta i verksamheten är ofta en lång process. Att få dem att inse att barnen påverkas av deras drickande och att de har ett föräldraansvar kräver mycket arbete. Sedan gäller det att hitta rätt väg till föräldrarna och barnen med erbjudandet. Föräldrarna måste känna sig respekterade och utgångspunkten är att de vill sitt barns bästa. Det räcker med att en av föräldrarna ger tillåtelse till att deras barn deltar i gruppen.

Författarna anser inte att man ska fastna i en diskussion huruvida någon av föräldrarna är alkoholist eller ej. I stället bör man utgå ifrån att alla familjer har problem av olika slag och behöver hjälp, tex. skilsmässa, någon i familjen är allvarligt sjuk eller att någon i familjen under en period dricker mycket alkohol.

Om barnet är tveksam att börja i gruppen, finns det möjlighet att delta en eller två gånger för att se hur det är. Ofta vill de komma tillbaka, menar författarna.

I barngrupperna försöker man ge barnen insikt i medvetna konflikter, känslan av ensamhet och rädsla. Arbetet ser olika ut beroende på vilken ålder barnen har. Tanken är att detta pedagogiska material ska stimulera barnen till egna idéer, lekar och aktiviteter. Ledarnas uppgift är att vara följsam, men också stå för ledarskap och gränssättning och se till att alla barn får utrymme i gruppen. Det är viktigt att varje barn blir tryggt i gruppen så att det vågar visa känslor och uttrycka tankar som barnet tidigare hållit för sig själv. När barn möter andra barn med liknande bakgrund och erfarenheter får det möjlighet att identifiera sig med andra som har det likadant.

Innan barnen ska börja i verksamheten bör ledarna träffa alla barn enskilt före gruppstarten, med eller utan förälder. För att bli en stödjande vuxen måste en förtrolig kontakt upprättas mellan gruppledare och varje barn. Författarna anser att det är möjligt att ha enskild kontakt mellan gruppträffarna, men att då ska ledaren vara öppen med detta i gruppen. När gruppen avslutas är det bra om ledaren träffar varje barn individuellt för att få veta vad gruppträffarna betytt och för att bedöma om barnet behöver någon form av fortsatt stöd.

Varje grupp bör inte vara större än 6 deltagare. Författarna har goda erfarenheter från att ha satt samman grupper utifrån åldrarna: 7-10, 10-13, 13-16 och 16-18. Handboken bygger på 23 gruppträffar. Man träffas en gång i veckan, två timmar per gång. Gruppledare kan själva bestämma hur många gånger gruppen ska träffas, beroende på arbetssätt och tidsutrymme.

Modellen i handboken kan fungera som "ryggrad" för att få struktur och som "smörgåsbord" för att välja ut samtal, övningar och lekar som är lämpliga.

Första träffen struktureras så här:

- Alla hälsas välkomna. Alla presenterar sig. Talar om vad som är gemensamt för alla som kommer till gruppen. För att hjälpa barnen att berätta om sin hemlighet brukar författarna säga ungefär så här: "Alla som har kommit hit i dag har en sak gemensamt: ni har en mamma eller pappa som dricker eller har druckit för mycket alkohol. Vi vet att det är svårt att vara barn i en familj där någon missbrukar sprit. Många har inte någon att prata med och vet inte att det finns andra som har det likadant. Därför har vi sådana här grupper för barn för att ni ska få träffa varandra. Vi ska prata en del om alkohol men också om mycket annat som vi kommer att berätta om senare." Barnen får sedan berätta varför de kommit till gruppen.
- Namnlek.
- Barnen sätter sig två och två och intervjuar varandra.
- Saft och bullpaus.
- Barn och ledare ritar av sig själv när man gör något man tycker om.
- Hur ska vi få en bra grupp? Delar ut och går igenom information om datum, tider och innehåll av gruppträffarna. Varje barn får en egen pärm, där barnen förvarar sitt material.
- Regler. Barnen kommer med förslag på regler som ska gälla. Alla ska godkänna reglerna. Även ledaren bör bidra med förslag, tex. det som sägs i gruppen stannar där, ring om du inte kan komma, låt alla prata färdigt och lyssna på varandra.
- Avslutningsceremoni som ska avsluta varje gruppträff.

De olika träffarna är uppbyggda på ungefär samma sätt. De börjar med namnlek och idag-runda (då barnen berättar en bra och en dålig sak som hänt dem under dagen). Sedan är det olika tema varje träff. För varje tema finns förslag på samtal, övningar och lekar. Det finns arbetsblad med frågor, information, teckningar och fotografier.

Arbetsbladen kan kopieras och delas ut till varje barn. Saft och bullpaus någonstans mitt i. Sist avslutning. Gruppträffarna bygger på olika teman:

2 och 3. Vad är en alkoholist?

4. Vi träffar en nykter alkoholist

5. Att ha en mamma eller pappa som dricker för mycket

6. Förändring och roller

7. Studiebesök

8. Jag och min familj

9. Jag och min släkt

10. Familjetraditioner

11. Utflykt

12. Min vardag och mitt nätverk

13 och 14. Känslor

15. Vänskap

16. Mobbing

17. Att vara kär

18. Mitt jag och min kropp

19. Privat område

20. Fantasi och kreativitet

21. Knark och alkohol

22. Barns rättigheter

23. Gruppen avslutas

Metod

Syfte och frågeställning

Verksamheter som vänder sig till barn som har en missbrukande förälder är en relativt ny företeelse i Sverige. De första barngrupperna för barn till missbrukande förälder startades för 12 år sedan i Stockholm. Några år senare startade de första grupperna i Malmö. 1999 startade Västra Innerstaden den första gruppen i stadsdelen.

Traditionellt brukar man beskriva missbruksfamiljer som slutna. Missbruket blir en familjehemlighet som man inte pratar med någon utomstående med.

Barngruppsverksamheten är en direkt motsats till detta, genom att man sitter i en grupp och pratar om missbruket i familjen och känslor kring detta. Forskare och andra sakkunniga har uppfattningen att barn till missbrukare behöver träffa andra i liknade situation och prata om hur de har det. Men vad tycker barnen? Min utgångspunkt i den här uppsatsen är att fråga barnen vad de tycker om den här verksamheten och vad de tycker att de har lärt sig.

Barnens åsikter och erfarenheter är den primära målgruppen, men jag ville dessutom intervjua föräldrarna om varför de valde just den här verksamheten och vad de har uppfattning om den.

Syftet är att ta reda på de erfarenheter som barnen gjort i gruppverksamheten Humlan, samt även ta reda på föräldrarnas erfarenhet av verksamheten.

Som metod har jag använt den kvalitativa intervjun. Bengt Starrin (1994) beskriver den kvalitativa intervjun som en metod för att utröna eller upptäcka ännu icke kända eller otillfredsställande kända företeelser, egenskaper och innebörder. För att kunna göra jämförelser mellan de intervjuade har jag använt mig av en intervjuguide med frågor. (Intervjuguide bilaga 1 och 2).

De centrala frågorna till barnen är:

- Om de ville vara med i Humlan?
- Hur det kändes första gången de kom till Humlan?
- Vad som varit bra respektive dåligt med verksamheten?
- Hade de föredragit enskilda samtal med en vuxen framför gruppverksamhet?
- Vad de tyckte att de hade lärt sig?

I intervjuerna med föräldrarna är jag främst intresserad av följande frågor:

- Hur kom det sig att barnet var med i Humlan? Fanns funderingar att istället välja en individuell samtalskontakt?
- Hur var det att "släppa" iväg sitt barn till en sådan verksamhet?
- Vad tyckte föräldrarna var bra respektive dåligt med verksamheten?

Urval och begränsningar

Sedan starten av Humlan 1990 har tre stycken grupper avslutats. Jag valde att intervjua två grupper och avstod från den första gruppen. Jag valde bort den första gruppen av två skäl, dels att intervjudelen hade blivit alltför omfattande och dels för att den gruppen, som bestod av lågstadiebarn, kanske har svårt att minnas eftersom gruppen avslutades för 1 ½ år sedan.

Därmed kom min målgrupp att se ut enligt följande:

* Grupp 1

Vårterminen 2000. Grupp med mellanstadiebarn.
3 flickor och 3 pojkar.

De två gruppledarna vidarebefordrade brev till barn och föräldrar antingen via personlig kontakt eller via postgång. I denna grupp har 2 varit villiga att bli intervjuade. 2 har avstått från att svara på brev. Bortfallet blev dessutom en familj där socialsekreteraren gjorde bedömningen att det inte vore bra med en intervju. Ytterligare en familj valde jag att avstå från att intervjua. Av totalt 6 barn blev därför bortfallet 4 st (3 flickor och en pojke).

* Grupp 2

Höstterminen 2000. Grupp med lågstadiebarn.
2 flickor och 6 pojkar.

När grupp 2 hade avslutningsträff med barn och föräldrar i december 2000, informerades gruppledarna om min uppsats och att jag ville intervjua dem. De fick ett brev där jag kort informerades om uppsatsen. De fick också fylla i ett papper med namn, adress och telnr, om de kunde tänka sig att ställa upp på en intervju. Eftersom det bara var en förälder till varje barn som deltog i avslutningsträffen, kom brevet att bara riktas till denna. Huruvida den andre föräldern skulle velat delta i uppsatsen vet jag därför inte. Samtliga var villiga att bli intervjuade. Bortfallet blev ändå två stycken (en flicka och en pojke). Med en av dessa träffades en överenskommelse om tidpunkt per telefon. Trots det var det ingen hemma vid tidpunkten. Jag skrev ett brev, men fick inget svar. Med den andra familjen har jag försökt få till stånd ett möte vid ett antal tillfällen, först via telefon och sedan via e-mail, utan resultat.

Totalt intervjuades 8 barn och 6 föräldrar.

De intervjuade barnen

1. Anna 9 år. Tycker om att bada och rida. Bor med sin mamma och 3 bröder i en lägenhet. Pappan har/har haft alkoholproblem. Föräldrarna skildes för ett år sedan. Mamman har gått på Alanon.
2. Jonas 12 år. Spelar innebandy. Bor med sin mamma, lillebror (se nedan) och lillasyster i en lägenhet. Mamma har gått anhängigveckla på Provita. Pappan har/har haft alkoholproblem. Föräldrarna är skilda sedan 5 år.
3. Hannes 9 år. Spelar gärna fotboll och TV-spel. Lillebror till Jonas.
4. Axel 9 år. Spelar gärna dataspel och åker "rullor". Bor med sin pappa i lägenhet. I nga syskon. Mamma är tablettmissbrukare. Pappan hade alkoholproblem, fick behandling sommaren -00. Föräldrarna separerade för några år sedan.
5. Kevin 9 år. Tycker om att vara hemma hos kompisar. Bor med sin mamma och sin yngre bror i en lägenhet. Pappan har/har haft narkotikaproblem. Föräldrarna separerade för 5 år sedan.
6. Pontus 10 år. Tränar judo och vill börja spela handboll. Bor i en lägenhet tillsammans med mamma, styvpappa och lillebror (se nedan). Pappa har/har haft narkotikaproblem. Mamman och pappan levde tillsammans 1990-1996.
7. Anders 8 år. Tränar fotboll. Lillebror till Pontus.
8. Filip 12 år. Är med i scouterna och håller på med friidrott. Bor med sin mamma och sin lillasyster i en lägenhet. Pappan har/har haft alkoholproblem. De skildes när Filip var 3 år dvs. för 9 år sedan.

Namnen ovan är fingerade. Från början hade jag tänkt använda de fingerade namnen i redovisning av intervjuaren, men eftersom det går att lista ut vem som döljer sig bakom de fingerade namnen, valde jag därför att inte göra det. Det finns endast en flicka i undersökningen, varför jag valde att inte skriva "flicka" eller "pojke". I kapitlet där undersökningen redovisas, skriver jag "barnet" eller "det" i texten. Vid citat har jag skrivit "X" när "han", "hon" eller barnets namn har använts. Vid ett citat, beskriver en förälder båda sin barn och då står "X" för det äldre barnet och "Y" för det yngre.

I samtliga familjer var föräldrarna skilda efter att ha levt ihop en kortare eller längre tid. Av de 6 föräldrintervjuerna var det 5 mammor och en pappa.

Samtliga familjer som jag intervjuade hade svensk bakgrund.

I endast en familj hade det funnits missbruk hos den intervjuade föräldern. I det fallet hade både mamman och pappan missbruksproblematik (tablettmissbruk respektive alkoholmissbruk). I två familjer har/hade papporna narkotikamissbruk. I de övriga 3 har/hade papporna alkoholmissbruk.

I den familj där det funnits missbruk hos båda föräldrarna, bodde barnet hos pappan. I de övriga familjer bodde barnen kvar hos den icke-missbrukande föräldern.

I en familj fanns en styvpappa och en mamma uppgav att hon hade en pojkvän. Övriga 4 berättade inte om någon partner.

I Lund finns en liknande gruppverksamhet för barn som kallas Flaskposten. I Flaskposten har 106 barn deltagit, varav samtliga har svensk bakgrund. Endast ett barn av de 106 har två föräldrar som är invandrare. (Sofia Linderot 1999) Varför är det en underrepresentation av barn med invandrarbakgrund? Är det så att information om barnverksamheter inte når ut till dessa grupper eller är det så att den här formen av verksamhet inte tilltalar invandrargrupper?

Intervjusituationen

Samtliga intervjuer gjordes i hemmet. Alltid på eftermiddagen, oftast vid 16-tiden. Platsen har i alla fall, utom ett, varit köket. En intervju gjordes i vardagsrummet.

Jag blev bjuden på kaffe och ofta småpratade vi en stund innan intervjun. Jag berättade vad uppsatsen handlar om och på vilket sätt den ska användas. Jag förklarade att jag ville intervju dem var för sig. Vem som skulle intervjuas först fick de själva bestämma. Vid två av intervjuerna önskade barnet att först bli intervjuad. När föräldern blev intervjuad hade barnen ofta svårt att hålla sig utanför intervjurummet. Smygande och med olika bortförklaringar dök de upp, för att lyssna.

Jag inledde barnintervjuerna med att tala om att jag inte visste något om deras familj ev. förutom det som förälder tidigare berättat i intervjun. Jag berättade vidare att jag visste att barnen som gått i Humlan har en eller två föräldrar som missbrukar/har missbrukat droger. Jag berättade att jag har träffat många barn som har föräldrar som missbrukar och att jag vet att det kan se väldigt olika ut. Jag informerade om att jag var intresserad av att veta vad han eller hon tycker om Humlan och att barnet fick berätta så mycket eller så lite som han eller hon ville. Jag poängterade också att vet-inte-svar var tillåtna.

Under intervjun antecknade jag svaren och dessutom spelade jag in intervjun på band. Både förälder och barn godkände att jag spelade in intervjun. Intervjupersonerna informerades om att jag lyssnar på bandet en gång och kompletterar mina anteckningar och därefter raderas bandet. Samtliga godkände detta.

Alla barnen verkade ta intervjuerna på allvar och var väldigt koncentrerade, under hela eller nästan hela intervjun. Något barn svarade mycket knapphändigt på mina frågor, medan några pratade länge och väl. Ett barn flyttade sig allt närmare mig ju längre intervjun pågick. Till slut låg han över bordet och befann sig alldeles nära mitt ansikte.

I slutet av intervjun med barnen sammanfattade jag kort en del av svaren, dels för att se så jag uppfattade barnet rätt och dels för att visa för barnet att det har berättat flera saker för mig. Jag var också noga med att berömma barnet och säga att dessa svar kommer att bidra till att jag kan skriva min uppsats.

Intervjuerna med barnen var mellan 15 och 30 minuter. Föräldrintervjuerna varierade mellan 25 minuter och drygt 1 timme.

Brister i undersökningen

Karin Aronsson (1996) pekar på svårigheterna med att intervjua barn. Barn försöker vara till lags i intervjusituationer. Barnet försöker bilda egna teorier om vad samtalet går ut. Vid intervjuer som gäller närstående skuld blir styrda och specifika frågor extra vanskliga, då barnets lojalitet avgör vad som kan berättas. Aronsson har upprättat en checklista för barnintervjuer:

1. Att skapa ett tillåtande samtalsklimat.
2. Att ge barnet en chans att berätta ostört utan ledande eller alltför specifika frågor.
3. Att tillämpa realitetstestning av barnets utsagor.
4. Att analysera lojalitetsbindningar och rädsior.
5. Att identifiera barnsliga tankeformer hos barnet.
6. Att analysera röster i samtalet.

Jag tyckte jag försökte att skapa ett tillåtande samtalsklimat, bl.a. genom att säga till barnen att de kunde svara lite eller mycket eller vet-inte. När det gäller mina frågor fanns det både specifika och mera öppna frågor. För att göra en ordentlig analys av punkterna 3-6 borde jag haft flera intervjuer med samma barn. Att intervjua varje barn två gånger istället för en gång kanske skulle ha givit ett större djup och andra svar i barnintervjun.

Som Gunvor Andersson (1998) skriver: *"Barn kan lättare än vuxna påverkas av tillfälligheter, av den just då aktuella situationen och av vad de tror intervjuaren vill höra. Genom upprepade intervjuer är det möjligt att se vad som är tillfälligt, i vad mån en tillfällig sinnesstämning eller nyligen aktuell händelse påverkar svaren, och vad som är mer bestående kännetecknen för barnens relationer och vardagsliv."* (s.39)

Jag undrar vad de tänkte när jag frågade om sådana saker som, med deras ögon, inte så många andra visste. I bland fick jag en känsla av att de inte var riktigt säkra på om de skulle berätta vad Humlan egentligen var. Det var ju deras hemliga klubb! Eftersom de

höll benhårt på tystnadsplikten (det som sägs på Humlan, stannar på Humlan) måste min intervju vållat dem en del huvudbry. Vad är tillåtet att svara på utan att bryta mot tystnadsplikten?

Endast en av barnens föräldrar blev intervjuad. I samtliga fall utom ett hade den intervjuade föräldern inget eget missbruk. I alla familjerna var det den personen som tagit beslutet om att barnet skulle gå i Humlan, som jag intervjuade. Jag tror att resultatet av intervjuerna hade blivit annorlunda om jag pratat med den andra föräldern.

Det var ett relativt stort bortfall, 6 barn av 14. Och det var endast en flicka som blev intervjuad. Urvalet var från början 5 flickor. Hur hade resultatet av intervjuerna blivit om alla barn hade blivit intervjuade? Det finns skäl att anta att utfallet av mina intervjuer hade blivit annorlunda om samtliga barn, och även föräldrar, deltagit. I och med att min undersökning endast innehåller ett mindre antal intervjuer kan man inte dra några säkra slutsatser utifrån materialet.

Vid en del intervjuer var det svårt att sitta ostört. Detta gällde främst föräldrintervjuerna, då barnen kom in titt som tätt. Ofta valdes köket som intervjuplats och jag upptäckte att många kök saknar dörr. I en intervju med ett barn hade föräldern svårt att låta bli att lägga sig i svaren.

Mina intervjuer är gjorda med en barngruppsverksamhet i Malmö. Jag kunde valt att intervjua några familjer från andra ställen i Malmö eller Sverige, men det gjorde jag inte.

Efter två intervjuer, valde jag att stryka två frågor. En fråga var om de hade några råd att ge till föräldrar och vuxna som jobbar med barn. Trots att jag försökte förklara och ge exempel, så verkade de inte kunna svara på frågan. Den andra frågan handlade om vilka som visste att föräldern missbrukade, med en jämförelse med tiden före och efter Humlan. Barnen såg tveksamma ut och efter en förklaring från min sida, verkade de säga något som lät bra. Eftersom jag vet att tidsperspektivet är annorlunda för barn, anade jag att den frågan kunde skapa problem.

Familjerna var informerade om att jag arbetade inom Individ och familjeomsorg på Västra Innerstaden, vilket kan ha påverkat svaren. Det finns också en risk att jag vinklat intervjusvaren och litteraturen så att det bekräftar just Humlans verksamhet. Jag tycker inte jag har gjort det. Mina arbetskamrater är dessutom väl medvetna om att en granskning av verksamheten kan främja den.

Västra Innerstadens gruppverksamhet

Stadsdelen

Sedan 1996 är Malmö indelat i 10 stadsdelar. I levnadsundersökningen "Sociala värden i olika sociala världar" delrapport 7 (Stigendal) beskrivs stadsdelen som tämligen välmående jämfört med flera andra stadsdelar. Majoriteten har god ekonomi, utbildningsnivån är hög, invånarna känner ett socialt sammanhang. Andelen engagerade i föreningar är mycket stor.

Invånarantalet ligger 1 jan 1999 på 28 829. Disponibel medelinkomst är 164 500 kr (1997). Andelen socialbidragstagare är 5% , i Malmö totalt 18 % (1997) och den registrerade arbetslösheten är 6%, i jämförelse med Malmö totalt 7%.

Merparten av husen i området är byggda före 1960 och antal pensionärer uppgår till ca 8 400. Gruppen ensamföräldrar med mindre barn är också väl representerade. Andelen personer som är födda i utlandet är 9%, jämfört med genomsnittet i Malmö, 22%. (Planeringsavdelningen, Malmö stadskontor 1999)

I stadsdelen finns fem skolor, 14 kommunala förskolor och nio icke-kommunala förskolor. Det finns även en öppen förskola.

Humlan

Nedanstående är hämtat ur Humlan- en verksamhetsberättelse 000915.

Humlan är en gruppverksamhet för barn som vuxit upp i familjer med missbruk. Verksamheten startade höstterminen 1999. Varje termin startar en grupp. Barnen som deltagit i grupperna har varit mellan 7 och 12 år. Grupperna träffas 16 gånger per termin, varje tillfälle är 1 ½ tim.

I verksamheten arbetar man utifrån två material, dels ett pedagogiskt stöd- och utbildningsprogram som har sin grund i sk CAP-metodik (Children Are People) och dels ett material från Rädda Barnen.

Som utgångspunkt i arbetet används sjukdomsbegreppet, vilket innebär att missbruket betraktas som en sjukdom, kallad kemiskt beroende. Denna sjukdom påverkar alla i familjen och därmed innebär att samtliga familjemedlemmar behöver hjälp för att tillfriskna.

I verksamhetsberättelsen skriver man att programmet har följande syften:

1. Barnen ska avlastas från den skuld och det ansvar som barn i familjer med missbruksproblem ofta bär på.
2. Barnen ska få större kunskap om vad kemiskt beroende innebär.

3. Barnen ska få insikt om sina egna roller och beteenden.
4. Att bryta den familjehemlighet som ett kemiskt beroende ofta är.
5. Att ge barnen möjlighet att tillsammans med andra barn få berätta om sina upplevelser.
6. Barnen ska få en förklaring på hemsituationen.

När det gäller metodiken, har programmet en tydlig struktur. Vissa moment återkommer ständigt, vilket bidrar till trygghet och förutsägbarhet. Detta är viktigt för barn som levt i missbruksmiljöer, som ofta präglas av brist på struktur och rutiner. De gruppregler som ska gälla hela terminen görs upp vid första träffen. De handlar bla om att visa respekt och lyssna på varandra. Vid första träffen avger man också ett tystnadslöfte, vilket innebär att man inte får lov att berätta för någon annan vad som sägs i gruppen.

I barngrupperna får deltagarna möjlighet att träna på att känna igen och uttrycka känslor genom olika lekar och övningar. Avslappning ingår också i träffarna. Då ligger man på en madrass och lyssnar på en text och musik. Andra teman är försvar, familjen (man gör ett släktträd), kemiskt beroende, självkänsla.

Den största svårigheten är rekrytering till grupperna. Svårigheten har inte varit att hitta barn som behöver delta i grupperna, utan att förmå föräldrarna att låta dem delta. Med missbruket följer ofta en stark förnekelse, där föräldrarna har svårt att se att barnen tagit skada och att de har behov av att träffa andra barn i liknande situation. Här ligger ett stort engagemang och motivationsarbete från den socialarbetare som har kontakt med föräldrarna.

I verksamhetsberättelsen skriver man att barnen har visat en positiv utveckling när de genomgått programmet. Barnen har fungerat som stöd för varandra, de har kunnat känna igen sig i varandras berättelser och de har delat med sig av tips och råd. Föräldrar, och även skolpersonal, har uttryckt att barnen utvecklats positivt. Gruppledarna upplever att barnen pratar om sin hemsituation mera öppet och att de i högre grad ställer frågor till sina föräldrar om sådant de undrar över. Några exempel på detta: en pojke sa till sin mamma att han inte ville träffa henne om hon skulle dricka öl och en flicka vågade ställa frågor kring hur det gått när hennes mamma dog, något som hon funderat mycket på men inte vågat fråga om.

Efter avslutad termin har barnen fått svara på några utvärderingsfrågor. Barnen har uttryckt att det varit roligt att gå i Humlan och att de fått nya kamrater där. De har tyckt att de har kunnat prata om sådant som har oroat dem. Populära inslag har varit fikastunden och avslappningen. Flera barn har önskat att tiden varit längre.

När det gäller utvecklingsmöjligheterna, skriver man i verksamhetsberättelsen om andra målgrupper, tex. barn till psykiskt sjuka föräldrar eller barn i familjer där det förekommer våld. I skolklasser skulle man också kunna arbeta drog-förebyggande. Man

anser vidare att det finns underlag i stadsdelen för att utöka verksamheten till att ha två grupper per termin.

Avslutningsvis konstaterar man att barn till missbrukare löper större risk än andra att utveckla eget missbruk eller att få andra sociala problem. Uppmärksammar man dem och ger dem extra stöd kan man hjälpa dem att utvecklas så att de blir stabila och självständiga människor som vuxna. Tidiga insatser förebygger stora problem, vilket innebär minskat lidande och minskade kostnader för samhället.

Intervju med gruppledarna i Humlan

- Hur får ni kontakt med barnen?

- *Någon gång händer det att föräldrar tar kontakt med oss direkt. Då brukar de känna någon som gått i Humlan. De flesta gånger har familjerna en kontakt inom socialtjänsten.*

Anne-Lie och Fanny berättar att det är vanligt att en förälder har fått behandling inom Minnesotamodellen och att den andra föräldern har varit på familjevecka, när frågan om barnet ska gå i Humlan blir aktuell. Det kan vara en fördel för familjen att alla har ett gemensamma synsättet, att missbruket är ett kemiskt beroende.

- Hur ser kontakten med barn och föräldrar ut, innan starten av Humlan?

- *Först har vi en telefonkontakt med föräldern, då vi bla frågar om barnet vet att föräldern har missbruk. Det är en förutsättning för att barnet kan börja i Humlan.*

Har föräldern inte berättat för barnet, kan Anne-Lie och Fanny hjälpa föräldern att formulera sig, om föräldern vill det. Är det otydligt för barnet varför det ska vara med i Humlan, blir det inte bra, menar Anne-Lie och Fanny.

- *Sedan har vi en informationsträff med barnet och åtminstone en av föräldrarna. I bland är det första gången som föräldern tydligt säger till barnet att han/hon är missbrukare.*

- Hur många av barnen som varit på informationsträff, börjar sen i Humlan?

- *Alla som varit på informationsträff har börjat i Humlan.*

- Kan barnen gå flera terminer i Humlan?

- *Ja, vi är rätt så flexibla. I bland är det så att vissa barn behöver träna mer på vissa moment. Om det är ett barn som går en andra termin, brukar barnet känna sig duktig eftersom barnet kan och vet lite mer än de andra. Vi har också haft mini-Humlan*

någon gång. Vi kallar det för mini-Humlan, eftersom det bara varit några gånger vi har träffats.

- Finns det barn som inte vill fortsätta i Humlan?
- *Ja, i den här gruppen som vi har nu, är det två som slutat. Det är första gången som vi upplever det. Det ena barnet har redan gått en termin, men har dåligt stöd hemifrån. Och en pojke är äldre än de andra i gruppen och har haft svårt att hitta någon att prata med. Alla andra barn har slutfört terminen.*
- Hur många barn har fullföljt programmet?
- *18 st barn har fullföljt programmet. I juni avslutar vi vårterminens grupp.*

Resultat av undersökningen

Barnen inför Humlan

Vad finns det för anledning till att man är med i Humlan? Sex barn förklarade att det beror på att man har en förälder som missbrukar. Ett barn visste inte. Ett barn berättade att det var för att mamma ville. Barnet gick med på att vara med några gånger och då ändrade det inställning. De andra sju barnen ville från början vara med i Humlan.

Den första gången på Humlan upplevde de flesta barnen att det kändes roligt och spännande, men pirrigt. Barnet som inte ville gå, uppgav att det var ledsen.

Det verkar som om barnen varit positivt inställda och medvetna om anledningen till att man ska börja i gruppen. Gruppledarna berättade att på informationsmötet var det ibland första gången som barnet hör sin förälder säga att det är missbrukare. Jag antar att det måste vara omvälvande för barnet att föräldern, inför andra vuxna, bekräftar att han/hon är missbrukare och sedan dessutom är positiv till att barnen deltar i en gruppverksamhet för barn till missbrukare. Det var få, och ibland ingen, som visste om föräldrarnas missbruk, utanför familjen. Jag fick uppfattningen i intervjuerna, att även om den missbrukande föräldern inte längre deltog i vardagslivet, så var det inte så lätt att prata om missbruket. Vissa föräldrar verkade osäkra på hur de skulle prata med sina barn om den missbrukande föräldern.

Barnen om gruppen

Barnen förklarade att Humlan är till för barn med missbrukande föräldrar. Det är också en grupp där man pratar, leker och tittar på film.

- *Vi var några som samlades och pratade om alkoholister.*
- *En grupp för barn som har beroende föräldrar.*

Ett barn uppgav att gruppen var för alla. Ytterligare ett barn sa att det var en hemlig klubb.

Samtliga barn svarade enhälligt och bestämt på frågan om det är bäst att samtala i grupp alternativt individuella samtal. Gruppen är bäst. Barnen gav förklaringen att man får veta hur andra har det och så får man veta att man inte är ensam.

- *Alla. Det kan vara bra att veta hur andra har det så man inte tycker att det bara är jag.*

- *Med alla barn. De berättar ju saker för mig och så berättar jag saker för dem.*
- *Gruppen helt klart. (Förf: på vilket sätt?) Man är inte ensam. Man kan ha roligt tillsammans och diskutera andras åsikter.*

Det här är den enda frågan som samtliga barn svarat på. Det fanns inte någon tvekan hos någon, när de svarade att gruppen är bäst. Alla barn kunde också förklara varför de tyckte så.

Christensen (1993) påpekar att eftersom missbruket ofta är en familjehemlighet, tror barnen ofta att de är helt ensamma om sin situation. Att träffa andra som har samma problem innebär en stor lättnad. Därför är det gynnsamt att ha dem i samtalsgrupper så att de får träffa varandra.

Barnen om förändringar

Jag frågade barnen om det var något som hade förändrats efter tiden i Humlan – hemma, i skolan, bland kamrater tex. Tre barn svarade nej. Tre sa så här:

- *Innan var jag orolig för mamma, det har blivit bättre nu.*
- *Jag tror det. Kanske mindre aggressiv, kanske lugnare.*
- *Ja, jag har slutat tänka på att pappa har knarkat.*

En uppgav att man vet mycket mer om det, men man har inte förändrats så mycket. Ett barn sa att förändringen är att pappa har slutat missbruka.

Barnen berättar på olika sätt i intervjuerna att de förändrats på olika sätt, men när jag ställer den här frågan, svarar tre nekande. I Flaskposten svarade sju av nio barn ja på frågan om de har förändrats. De berättar att de har lättare att prata, lättare i skolan, känner sig gladare, fått mer kompisar.

Vad barnen lärt sig

Alla utom två berättade om något om vad de lärt sig under terminen på Humlan.

- *Jag har lärt mig jättemycket.*
- *Att det finns andra barn än bara jag, som går där. Och att jag kan prata mer. I början var det svårt att berätta om sin pappa, men efter ett tag så började man vänja sig vid det.*
- *Att man inte ska mobbas på skolorna. Att kunna berätta grejor utan att vara rädd att de säger ut det. Att kunna säga emot.*

- *Jag har lärt mig om alkoholisten.*
- *Vet inte.*
- *Att prata, för jag pratade inte innan.*
- *Lite allt möjligt, att man inte är själv. (Blir lite ledsen)*
- *Det där att dricker man för att testa och så blir man beroende.*

Att berätta vad man lärt sig om missbruk var svårare. Fyra av barnen gav svävande svar, som tex. allt eller vet inte. Två barn är inne på faran att testa det och att man sedan kan bli beroende. De andra svarade:

- *Att det kan hända vem som helst.*
- *Det händer inget, de dör inte bara för att de tar det.*

På frågan om vad de lärt sig tar tre barn upp det här med att prata och berätta. Om det är så att man under terminen i Humlan lär sig att våga prata och berätta om sin situation, är det ju en väldigt stor förändring för barnen. Flera författare och experter är överens att om barnen lär sig att prata mer, är det bra för barnets fortsatta utveckling.

Barnens utvärdering av Humlan

På uppmaningen att uppge en bra sak på Humlan berättade fem av barnen att de haft roligt på Humlan. Två stycken sa att det som är bra på Humlan är fikan. En uppgav att man får prata och inte avslöja, så att man inte blir retad på skolan. Ett barn tyckte det var bra att hitta vänner och att man visste att det var fler som hade mammor eller pappor som missbrukade.

- *Det roligaste är att jag går på Humlan. Fast jag har ju slutat. Det tråkigaste är att jag har slutat.*
- *Att man har någon förälder som är beroende – att man kan prata om det.*
- *Det finns många bra, nästan allting var ju bra. Kommer inte på någonting sådär speciellt. Det svåraste jag vet är att beskriva känslor, hur det var och sådant.*

Att uppge en dålig sak på Humlan var svårare än att säga någon bra sak. Tre barn kom inte på någon dålig sak. En tyckte det tråkigaste var att sluta. Ett barn tyckte att det var dåligt att de inte fick ha kuddkrig så mycket. En sa att det var ganska stimmigt ibland. Två barn sa så här

- *Man ville ju vara med kompisarna hela dagarna just då. Nej, då kan jag inte vara med..*
- *Det var mycket spring och skrik och så tog det så himlans lång tid. (Förf: Hur var det när det tog lång tid?) Det är när man sitter där och så är det någon som håller på och så hör de inte vad man säger och så måste man säga om det.*

Jag bad barnen att ge Humlan ett betyg. Jag hade ritat en linje med fem omdömen; tråkigt-ganska tråkigt-OK-ganska roligt-roligt. Barnen fick sätta ett kryss, var de ville längs linjen.

Så här kryssade barnen i:

		X	X	X	X
					XX
					XX
Tråkigt	Ganska tråkigt	OK		Ganska roligt	Roligt

Jag kan konstatera att barnen överlag är nöjda med tiden på Humlan.

Barnens råd

Att ge råd till en kamrat som var ledsen för att en förälder missbrukade var en fråga som engagerade barnen. Endast ett barn gav inget svar på denna fråga. De andra gav konkreta råd till kompis. Fyra av barnen var inne på att ta kontakt med någon som skulle hjälpa kompis, tex. kurator, fröken. Tre barn nämnde att föräldrarna skulle få hjälp på tex. behandlingshem. 2 barn tyckte att kompis skulle gå i Humlan.

- *Gå till Humlan och säg till sin pappa eller mamma att man vill gå dit. Ja, att sätta in dem på behandlingshem och sluta tänka på det.*
- *Gå till någon som kunde hjälpa honom. Som kunde hjälpa hans mamma eller pappa att sluta dricka. Försök trösta honom. Sen är det inte mer.*
- *Att han ska tänka att han inte är själv om det. Att ta kontakt med någon, kanske skolans kurator.*

Barnens önskningar

För att få en inblick i barnens drömmar och önskningar om framtiden, uppmanades barnen att önska sig vad som helst. 4 barn önskade sig materiella saker; en hund,

guldbyxor att plocka pengar ur, dator, pengar. Ett barn önskade förmågan att önska sig vad som helst.

3 barn hade önskemål som var kopplade till missbruk. En önskade att föräldern skulle bli frisk. De två andra önskemålen var:

- *Att ingen i världen missbrukade och att narkotika inte fanns.*
- *Att pappa slutade dricka.*

Endast 3 barn hade önskemål som hade anknytning till missbruk. 4 hade andra tankar. Majoriteten av barnen i Flaskposten önskade sig något som hade med relationerna i familjen. Elisabeth Hagborg (1996) uppger också att barnen på Ersta Vändpunkt önskade alla barn att mamma/pappa ska sluta med drogerna.

Övrigt

Ett barn visste hur dyrt det är med vård och berättade så här:

- *...Han skulle ta pengar för , du vet det är så himla dyrt, så han skulle ta pengar från affären för han hade inte råd och så såg han det som jobbade i affären, så kom polisen och så fick han sitta i fängelse en vecka och så berättade han att han var det och att han behövde råd till behandlingshem, att han var tvungen att göra det./.../Sen är det ganska bra för han har slutat röka och dricka öl också. Nu bara han snusar och dricker mjölk.*

Sammanfattning av intervjuerna med barnen

I barnombudsmannens årsrapport 2000 kan man läsa att antalet barn vars föräldrar separerar har blivit fler och därför är det också vanligare att barn bor med en av sina föräldrar. Likväl är det 75 % av alla barn som lever med bägge sina biologiska föräldrar. Så är det inte bland de intervjuade barnen i min undersökning, där det är 100 % som har skilda föräldrar.

7 barn sa att det var pappan som missbrukar. I dessa familjer bor barnet med mamman och syskon. Ett barn berättade att det var mamman som missbrukar och att pappan tidigare också gjorde det. Detta barn bor hos sin pappa. Jag blev lite förvånad när jag konstaterade att inget barn bor tillsammans med en missbrukande förälder.

De flesta barnen visste att de gick i Humlan, på grund av att de hade en förälder som missbrukade. Det kändes både nervöst och pirrigt att gå dit.

Den fråga som besvarades lika och bestämt av alla, var att de föredrar gruppen framför individuella samtal. De förklarade att det var för att man får veta hur andra har det och att man får veta att man inte är ensam. Det kanske är så att barnen lättare svarar

gruppen, eftersom det är det som man är van vid, men jag tror ändå att det är en bekräftelse på att barnen känner att verksamheten har hjälpt dem.

Även om några barn svarade nekande på om det skett några förändringar, har alla barn berättat om någon slags förändring under intervjun. Det är kanske lättare att berätta vad man lärt sig, vilket alla barn utom två kunde göra. Det som barnen tycker att de har förändrats i eller lärt sig är bl.a.: mindre aggressiv, slutat tänka på pappans missbruk, att prata, att kunna lita på förtroende, om missbruk, att man inte är ensam. Det är viktiga och genomgripande saker som barnen berättar om.

Barnen gav Humlan ett högt betyg. 5 av 8 barn gav Humlan högsta betyg, Det barn som var mest negativ gav betyget Ok. När barnen uppmanades att säga en bra sak om Humlan nämndes fikan, att de haft roligt, att prata, att hitta vänner och att man vet att fler har en förälder som missbrukar. Det som barnen tyckte var dåligt var att de inte fick ha kuddkrig så ofta, att det var ganska stökigt ibland, att lämna kompisarna och att barnet slutat på Humlan.

Att ge råd till en kamrat som var ledsen för att mamma/pappa missbrukade, var en fråga som engagerade barnen. Kamraten fick råd att gå till Humlan, ta kontakt med någon som kan hjälpa tex. fröken eller kurator och få föräldern till behandlingshem.

Barnens önskningar handlade inte så mycket om familjen och missbruket, i jämförelse med barnen i Flaskposten och Ersta Vändpunkt. En anledning till detta kan vara att flera av föräldrarna genomgått behandling och var drogfria. I några fall var umgänget sporadiskt, vilket kanske gör att det inte ligger så nära för barnet att önska att föräldern ska bli drogfri.

Föräldrarna om Humlan

4 föräldrar hade fått information genom socialtjänsten. En förälder genom sin behandling. En förälder genom stadsdelens tidning.

När det gäller att beskriva Humlan, uppgav 5 av föräldrarna att det är en gruppverksamhet för barn till missbrukare.

- ... Det är en liten grupp med 5-7 barn, blandat pojkar och flickor, där de får dela med sig av sina erfarenheter om de vill. Och känna att de inte är ensamma med sina problem. Jag tycker att Humlan också stärker barnens självkänsla och identitet.
- ...Jag ser det som en ventil för barnen, de ska kunna ventiler sin situation plus bearbeta sina upplevelser i gruppen. Stärka sig själv och få svar på sina frågor.

En förälder sa att det var information om kemiskt beroende till yngre.

Som alternativ till Humlan gav föräldrarna följande förslag: barnpsyk, Maskrosen, Alateen, anhörigveckor på olika behandlingshem. När det gäller Alateen och anhörigveckor på behandlingshem konstaterade samtidigt föräldrarna att deras barn är för unga för att delta. Föräldern som nämnde barnpsyk, tyckte dock att det var en alltför drastisk åtgärd med barnpsyk.

På frågan om vem som tagit initiativ till Humlan, svarade samtliga föräldrar "jag". När det gällde den andra förälderns inställning, var det olika. Det varierade mellan att vara positiv, inte bry sig om eller att vara negativ.

Hur kommer det sig att barnet är med i Humlan? Tre föräldrar förklarade att det är missbruket som är anledningen. En sa att det är för att barnen behövde någon utomstående att prata med. En gav förklaringen att barnet snart är i tonåren och därmed utsätts för droger och att han dessutom är barn till missbrukare. Ytterligare en förälder sa att det lät bra när socialsekreteraren och därefter Anne-Lie och Fanny informerade om verksamheten.

Föräldrarna förväntade sig att deras barn skulle få det bättre på olika sätt. De skulle också inse att det inte är deras fel och att de inte är ensamma. En förälder hade en speciell förväntning att det skulle komma hem ett annat barn, med mer förståelse för mamman.

Föräldrarna hade olika känslor inför starten av Humlan. En sa kort och gott att det kändes bra. En förälder berättade att hon tänkte backa ur, hon tänkte att det skulle vi klara själva. Eftersom hennes barn var positiv till att vara med i gruppen blev det så. En förälder sa att det kändes jätteskönt och jättebra, medan det kändes ingenting för en annan. Dessutom uttryckte sig två föräldrar så här:

- *Det kändes faktiskt ångestladdat, om jag tänker efter. Då visste jag inte vad som skulle hända. Det kommer ju lite sådana här tankar – vad ska X berätta nu? Kände mig lite utlämnad.*
- *Spänd, tror jag, men inte på ett negativt sätt. X tyckte att det skulle bli roligt. X skulle få hjälp och X var väldigt nyfiken på det. Jag var glad för X:s skull och jag hade förtroende för dem.*

4 av föräldrarna hade fått information om Humlan via sin socialsekreterare och en förälder genom sin behandling. Jag kan då dra slutsatsen att 5 familjer varit föremål för socialtjänstens utredning eller insats, tiden innan barnet deltog i Humlan. Att välja någon annan form av insats verkade inte vara aktuellt för föräldrarna eftersom de inte kände till något annat alternativ.

Föräldrarna om barnens förändring

Två föräldrar tyckte inte att deras barn förändrats på något sett efter Humlan. En förälder tyckte att det var svårt att sätta tummen på det, men att barnet kanske har fått svar på sina funderingar. En förälder tyckte att hennes ena barn förändrats mycket, medan det inte har märkts så mycket på den andra. Barnet som har förändrats hade det tidigare jobbigt i skolan och var ganska destruktiv, vilket har vänt idag. Barnet har börjat komma ikapp i skolan och har en annan självkänsla idag också. Två föräldrar beskrev barnen så här:

- *Ja, jag tycker att X förstår sig själv bättre. Och X reagerar inte så impulsivt. Och X kan mer peka ut var problemet är idag. Det kunde X inte innan. X har sett att X inte är ensam. Skuldfrågan är löst.*
- *Ja, det har det, till det positiva. De är mer öppna, även lärare har sagt det här alltså, grannarna har också sagt det. X säger alltid något till grannen. Det gjorde X inte innan. Y (det yngre syskonet, förf. anm.) pratar mer på lektionerna än vad Y gjorde innan. Och även busar. Innan skulle Y mera vara ordentlig. Och Y står mera på sig. X har alltid varit mera så, att tycker X något så står han för det. Och det har Y mera tagit till sig. Framför allt har Y blivit mera kramig..*

Vid intervjuerna med föräldrarna i Flaskposten svarade de flesta att en liten förändring eller en mellanstor förändring skett hos deras barn.

Föräldrarna om eget deltagande

Alla föräldrar var ense om att det skulle varit mycket bra med föräldragrupper samtidigt som barnet deltog i Humlan. Alla, utom en förälder, skulle ha tackat ja till det erbjudandet.

- *Ja, det hade varit bra. För min egen del hade det varit bra. Ja, det tror jag. Både för att bli tydligare som förälder och se vad för signaler man ger sina barn.*
- *Ja, varför inte? Nu har jag i och för sig varit på Provita. Och det är klart, där pratar man en del om familjen. Alltså, föräldrarna behöver också något. Man kan inte bara skicka iväg barnen. Det är ju så skönt att höra att det är flera som har gått igenom samma sak. När man är mitt uppe i det - då tror man att det är bara jag som råkat ut för det här.*
- *Jag hade gärna sett att det hade varit någon, inte ihop med barnen kanske, men en utbildning för föräldrar.*

Föräldern uppgav vidare att tiden i Humlan bara var en termin, medan föräldern kan prata med sitt barn och försöka stödja det i ett mycket längre tidsperspektiv.

I Flaskposten finns grupper för föräldrar vars barn deltagit i gruppverksamheten. I utvärdering av verksamheten visade det sig att föräldrarna var mycket nöjda och tyckte att de utvecklats i sin föräldraroll.

Föräldrarnas utvärdering av Humlan

Alla föräldrar uppgav att barnen fick insikt i att de inte var ensamma, som viktigaste fördelen med Humlan. Ytterligare fördelar som nämndes var att barnen kunde identifiera sig med varandra, utbyta erfarenheter, att de kände att de var med i en gemenskap, att de kunde stärka och peppa varandra.

När det gäller nackdelarna uppgav tre föräldrar att det fanns en risk att barnet inte vågade prata eller beskriva vad det egentligen känner. Någon sa att det varit lite stökigt ibland. En förälder menade att vissa problem kanske inte ska tas i grupp.

De nackdelar med gruppverksamhet som har påpekats, är att en del barn inte orkar vara med i en grupp. Det blir för ångestfyllt att delta i gruppen. I sådana fall kan en individuell stödkontakt påbörjas och löpa parallellt med gruppverksamheten (SOU 1994:29).

Att barnen pratade om sig själva och sin situation tyckte alla föräldrarna var Ok. Eftersom barnen hade tystnadsplikt fördes det ju inte vidare, uppgav några. En förälder tyckte dock att det var oroligt att inte ha någon insyn.

- *Jag tror att barnen har ett behov av det och då ska de ju kunna prata om familjen. Och det stannar ju där, det förs inte vidare. I början var det lite sisådär att jag tycker inte om att X pratar om oss där. Men jag tänkte att mår X bra utav det så ska X naturligtvis fortsätta.*

Samtliga föräldrar tyckte att regeln om tystnadsplikt var bra. Enligt föräldrarna var barnen väldigt noga med att inte berätta något. En förälder sa att det var tur att de fått hem ett program så att de visste ungefär vad de pratat om.

I Flaskpostens undersökning uppgav föräldrarna främst två saker som varit bra; dels att barnet fått möjlighet att träffa andra barn i liknade situation och dels att de fått chans att prata med andra om hur de har det.

Föräldrarnas råd

Som råd till andra var två föräldrar inne på att man ska försöka gå på familjevecka och Al-Anon. De ansåg att det var viktigt att man tar tag i sig själv samtidigt som barnet får sitt. Två tyckte att man skulle slänga ut missbrukaren alternativt försvinna långt från dem. En förälder ville inte ge något råd, eftersom de själva vet vad de ska göra. En annan sa så här:

- *Ta all hjälp man kan få! Precis all hjälp ska man ta emot! För barnens skull i första hand. Det kanske inte är så lätt att ta emot hjälp när man är i ett missbruk, man måste kanske ha kommit en bit på vägen.*

Övrigt

Avslutningsvis frågade jag föräldrarna om det var något annat de hade tänkt på. En förälder önskade mer skräckinformation till sitt barn. En annan önskade att Humlan får fortsätta och anser att det är en enorm vinst på sikt för samhället. En förälder tänkte att det är en fördel att de fått gå igenom det här. Att lära sig att se saker positivt, även om man inte är missbrukare. Flera föräldrar berättade att de hade mycket stort förtroende för gruppledarna, som var mycket engagerade och positiva.

Sammanfattning av intervjuerna med föräldrarna

5 av 6 föräldrar hade fått information om verksamheten, genom kontakt med socialförvaltning och behandlingshem. Detta stämmer också med vad gruppledarna berättade. De flesta familjer har kontakt med socialtjänsten och någon enstaka familj tar kontakt, efter att någon bekant rekommenderat Humlan.

Föräldrarna upplevde inte att det fanns några alternativ till Humlan och verkade bli förvånade när jag frågade.

Som anledning till att barnet var med i Humlan, angav majoriteten av föräldrarna att de är barn till missbrukare.

När barnet skulle börja i Humlan, var en stor variation i känslorna hos föräldrarna. Flera av föräldrarna berättade att det kändes nervöst, när barnet skulle börja i Humlan. Några sa att det kändes bra, en sa att det kändes ingenting och en tänkte backa ur.

Föräldrarna förväntade sig att barnet skulle få det bättre på olika sätt, inse att det inte är deras fel och att de inte är ensamma.

Att uttala sig om barnet hade förändrats, var inte bara svårt för barnet själv, utan även för föräldern. Några av föräldrarna vittnar om att deras barn fått en bättre självkänsla, är lugnare, är mera öppna och står mer för sin åsikt.

Nästan alla föräldrarna skulle ha velat delta i föräldragrupp. En förälder tog själv upp att det var för lite föräldramedverkan. De andra föräldrar fick frågan om de kunde tänka sig att delta i föräldragrupper. De ställde flera nyfikna frågor om detta och alla utom en ansåg att det skulle vara något för dem.

Den viktigaste fördelen med Humlan var att barnen fick insikt i att de inte var ensamma om att ha en förälder som missbrukar, tyckte föräldrarna. Sofia Linderots undersökning av Flaskposten heter just så, att veta att man inte är ensam.

Det som föräldrarna uppgav som dåligt med Humlan, var att det fanns en risk att barnet inte vågade prata eller beskriva vad det känner.

I alla hemmen tog föräldrarna emot mig på ett mycket positivt sätt. Flera av föräldrarna ställde, efter det att jag informerat om min uppsats, nyfikna frågor om mig och mitt arbete. Några stycken bad om att få ta del av uppsatsen. De flesta föräldrarna gav långa förklaringar och berättelser, även om jag inledningsvis sa att de bara berättar vad de vill och tycker är relevant. I bland fick jag känslan av att föräldrarna tyckte att det var stimulerande att formulera sina åsikter.

Diskussion

I uppsatsen har jag redogjort för en del av den litteratur som handlar om barn till missbrukare. Dessa barn lever under speciella omständigheter, som utgör en risk för barnens utveckling. Redan på 50- och 60-talen uppmärksammade Cork i USA och Nylander i Sverige dessa barn. Cork kallade dessa barn för de glömda barnen och detta begrepp har ofta använts. I dag finns det mycket litteratur kring dessa barn. Trots det finns det få verksamheter som vänder sig till barn till missbrukare. Det är ju ett stort antal barn som lever i missbruksfamiljer, uppskattningsvis 100.000-200.000. Den insats, som sedan 90-talet fått stor genomslagskraft i Sverige, är en pedagogiskt strukturerad verksamhet som hämtat sin inspiration från USA och Minnesotarörelsen.

Jag tittade närmare på en sådan barngrupp i Västra Innerstaden i Malmö, och intervjuade 8 barn och 6 föräldrar om vad de tycker om verksamheten.

Alla barn, utom ett, berättade att de ville gå i Humlan och att de gick dit i spänd förväntan. Barnen gav Humlan ett högt betyg. Majoriteten ansåg att de hade haft roligt på Humlan. Att uppgå en dålig sak var svårare, tyckte barnen. Två nämnde att det ibland varit stökigt. Den fråga som besvarades lika av alla, var att gruppverksamhet föredrogs framför enskilda samtal. De flesta barn kunde berätta om vad de lärt sig. Hälften sa att de lärt sig att prata och att de fått insikt i att de inte är ensamma. Flera uppgav att de lärt sig om missbruket.

Som anledning till varför barnet var med, svarade de flesta föräldrarna att det är föräldrarnas missbruk som är anledningen. Föräldrarna förväntade sig att barnet skulle få det bättre på olika sätt, inse att det inte är deras fel och att de inte är ensamma. Några alternativ till Humlan tyckte de inte fanns. Att "släppa" iväg sitt barn till gruppverksamheten väckte olika känslor hos föräldrarna. Hälften av föräldrarna berättade att det kändes nervöst, medan det kändes bara bra för två. En tyckte inte att det kändes någonting. Det som var dåligt med Humlan var att det fanns en risk att barnet inte vågar prata eller beskriva vad det egentligen känner. Det som föräldrarna ansåg som bäst med Humlan, var att barnet fått insikt i att de inte är ensamma.

Sjukdomsbegreppet

När det gäller att använda sjukdomsbegreppet i barngruppsverksamheten finns det delade meningar. Det finns de som hävdar att det är det är en lättnad för barnen att få veta att det är en sjukdom som föräldern har - det är inte mitt fel och jag kan inte göra något åt det. Sedan finns det de som hävdar att det blir konstigt för barnen att hävda att det är en sjukdom - om pappa är sjuk, kan jag ju inte ställa krav eller vara arg på honom.

I Sverige finns det ju främst två olika modeller att arbeta utifrån, varav den ena hävdar sjukdomsbegreppet medan den andra inte gör det. Huruvida detta påverkar själva verksamheten vet jag inte. Det kan finnas en poäng i att använda

sjukdomsbegreppet i och med att många föräldrar genomgår behandlingar som har det synsättet. Barn och föräldrar kan då använda samma terminologi. I intervjuerna använde barnen ibland tex. begreppet kemiskt beroende.

Situationen i familjen

Jag blev förvånad när jag konstaterade att samtliga barn i min undersökning inte längre levde i en missbruksfamilj. Den missbrukande föräldern levde på annat håll och i bästa fall hade barnen umgänge med den missbrukande föräldern. Å andra sidan kanske intervjuerna var med just de familjer där det var lugnare. Jag kan ju tänka mig att det är svårare att tacka ja till att bli intervjuad om det är en orolig situation i familjen. Men om det inte är så, å andra sidan - vad beror det på att barnen i Västra Innerstaden kommer till Humlan först när familjesituationen har blivit lugnare? Det kan jag endast spekulera kring. Familjerna kanske lyckas hålla fasaden under tiden som missbruket pågår. Det finns kanske en misstro mot socialtjänsten som gör att man vill klara sig själv och först kan tänka sig att söka hjälp när missbrukaren är ute ur bilden. Skulle det i så fall finnas en fördel att barngruppsverksamheten har en annan huvudman än den sociala myndigheten? Hade barnen fått hjälp tidigare om det inte hade funnits risk för omhändertagande av socialtjänsten? Gruppledarna i Humlan skriver i sin verksamhetsberättelse om att det är svårt för dem att rekrytera barn, inte för att barn i missbruksfamiljer inte finns, utan för att det är svårt att få föräldrarna att låta dem i gå i grupp. På Ersta Vändpunkt tror jag inte socialtjänsten är involverad och det hade varit intressant att undersöka om föräldrar är mer positiva till att låta barn gå där.

Att dela erfarenheter

Alla barn, utom ett, var positiva till att börja på Humlan. Även om det kändes pirrigt och nervöst att gå dit första gången, så fanns det ingen tvekan om vilja gå där. Även det barn som varit negativ till att början ändrade sig och blev positiv till att gå där. Många av barnen gav en bild av att det inte är så många som vet om att de levde i missbruk. Flera hade också en känsla av att de är ensamma om sin situation. Barnen i min undersökning förmedlade vilken lättnad det innebar att få veta att man inte är ensam om att ha en förälder som missbrukar. Jag blev både glad och imponerad att de faktiskt kunde förklara det för mig.

Samtliga barn föredrog gruppverksamhet framför individuella samtal. De var mycket bestämda på den här punkten. Föräldrarna var överens med sina barn och framhöll att barnen skulle få veta att det fanns andra barn som hade föräldrar som missbrukar eller hade missbrukat, som främsta anledning. Att barnen får möjlighet att prata och träffa andra i liknande situation anser flera forskare och sakkunniga, tex. Mortensen (1995), Bengtsson och Gavelin (1994) och Christensen (1993), som mycket väsentligt i arbetet med missbruksfamiljer. Både barnen och föräldrarna var därmed överens med sakkunniga.

I SOU 1994:29 beskrivs det så här:

"Ensamheten minskar och utanförskapet blir inte lika påtagligt när barnet upptäcker att andra barn bär på samma känslor." (s. 91)

- Jag har lärt mig prata!

Humlan är uppbyggd på ett program som syftar till att man ska lära sig olika saker, och det som barnen främst sa att de hade lärt sig, var om missbruk och att prata. Att prata kan ju vara på två olika sätt, dels att man lärt sig att våga prata inför andra i gruppen och dels att man lärt sig att prata om svåra saker. Barnen berättade om båda delarna.

Jag tror att när barnen bättre förstår sammanhangen och blir av med skulden, är det lättare att prata om svåra saker. Att lära sig att formulera sina åsikter och sätta ord på sina känslor är mycket viktigt för barnen.

En pedagogisk verksamhet

Lindstein (1995) beskriver verksamheten i Vändpunkten som en pedagogiskt syftande verksamhet, men att den delvis också blir en psykoterapeutisk behandlingssituation. Lindstein anser dock att det är viktigt att hålla fast vid den pedagogiska målsättningen, att lova just det att barnet kommer att få lära sig mer på Vändpunkten. Fast han ser också att det finns fog för de bakomliggande förhoppningarna att barnen också skall få hjälp, förändras och utvecklas.

En förälder i undersökningen uttryckte att samtal på barnpsykiatriska kliniken var en alldeles för drastisk åtgärd. På den föräldern lät det som om deltagande i barngruppsverksamheten var en mindre ingripande åtgärd jämfört med samtal på den barnpsykiatriska kliniken.

Att delta i en pedagogisk verksamhet med betoning på inläring kanske är mindre hotfull för föräldrar, barn och omgivning, än om inriktningen hade varit och blivit beskriven som en psykoterapeutisk behandling.

Utbildning

Hur många barn som lever i familjer med missbruk är det svårt att säga, men uppskattningar som gjorts, visar att 10-15 % av alla barn lever med en missbrukande förälder. I varje skolklass finns det några barn, i genomsnitt, som lever under dessa förhållande. På förskolor och skolor möter man dessa barn nästan varje dag.

Jag har tidigare arbetat med samtalsgrupper för personal i skola och förskola. I dessa grupper har bland annat barn till missbrukare diskuterats och personalen har pekat på bristen i deras utbildning, när det gäller detta område. Det är min uppfattning att utbildningar till yrken som riktas till barn borde, i mycket större utsträckning, utbilda kring missbruk och vilka strategier man kan ha när man möter familjer med missbruk.

Mitt förslag är att man, i utbildningar på tex. Lärarhögskolan, lär sig delar av programmet i barngrupperna, för att sedan kunna använda det i arbetet med eleverna. Att lära sig att sätta ord på känslor tex. är ju något som alla människor skulle behöva träna sig i. På så sätt skulle flera barn kunna få del av programmet, oavsett om föräldrarna är positiva eller ej.

Föräldrarnas deltagande

I min undersökning framkom att det finns ett behov av en verksamhet som vänder sig till föräldrarna, där de kan fokusera just på sitt barn och föräldraskapet. Som en förälder så klokt påpekade - Humlan är ju bara en termin, men föräldrar är vi ju hela tiden. I Lund finns föräldragrupper och i utvärdering av den verksamheten visar att föräldrarna varit mycket nöjda och att de tycker att deltagandet har påverkat föräldrarollen på ett positivt sätt (Linderot 1999).

Alternativ?

Passar den här gruppverksamheten alla barn? Om jag ser till min undersökning, verkar det ha passat de här åtta barnen. Samtidigt tror jag att det finns många barn som är i behov av någon annan insats. Frågan är om den här sortens verksamhet tilltalar en viss sorts familjer. Jag tänker då på det faktum att jag inte träffade något barn eller förälder med invandrarbakgrund. Det är likadant i Flaskposten, där samtliga 106 barn som deltagit i verksamheten, haft svensk bakgrund.

Barnen, som deltar i grupperna, har gemensamt att åtminstone en förälder är positiv till deltagande eller att de åtminstone samtycker till att barnet är med. Detta väcker ju frågan om de som är mest utsatta. Hur ska de få del av detta stöd? Det är en brist att det trots allt är så få barn som nås.

Min önskan och förhoppning är att det utvecklas fler alternativ som vänder sig till barn. Som vuxen missbrukare tex. finns ju flera olika alternativ att välja, men för barn är alternativen få.

Avslutande kommentar

Barnens berättelser har två starka teman. Det ena är att de fått veta att de inte är ensamma om att ha en förälder som missbrukar. Flera har sagt att de faktiskt trodde att de var ensamma. Det andra är att de har börjat prata om sig själv, sina känslor och sin familj på ett annat sätt än de gjorde innan. Min uppfattning är att detta betyder oerhört för barnets fortsatta utveckling.

Jag kan konstatera att barnen är nöjda med verksamheten och tycker att de har lärt sig saker på Humlan. Föräldrarna är också nöjda och skulle dessutom kunna tänka sig att

gå i föräldragrupp. Forskare och andra sakkunniga tycker också att den här sortens verksamhet är väl värd att satsas på.

Den stora utmaningen blir kanske att utveckla alternativ, så att fler barn nås. Jag tänker då på massor av barn, små som stora, om inte så glömda längre, så gömda och hemliga!

Källförteckning

Andersson, Gunvor (1998) Barnintervju som forskningsmetod, *Nordisk psykologi*, nr 50, s 18-41.

Aronsson, Karin (1996) "Barnintervjun och barnets röst " i Andersson, Gunvor, Hessle, Sven, Hollander, Anna, Lundström, Tommy: *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Centrum för utvärdering i socialt arbete (CUS) Liber.

Arnell, Ami, Ekblom, Inger (1996) *När mamma eller pappa dricker... - en handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister*. Värnamo: Rädda Barnens förlag.

Barnombudsmannen 2000. *Barndom pågår*. Rapport från barnens myndighet. Stockholm: Bomas tryck.

Bengtsson, Anna-Bodil, Gavelin, Ingegerd (1994) *Familjer och missbruk. Om glömda barn och glömda föräldrar*. Saltsjö-Boo: Tiger förlag.

Black, Claudia (1993) *Det ska aldrig hända mig. Om barn till alkoholister*. Stockholm: Natur och Kultur.

Christensen Rita (1993). *Missbrukarnas barn*. Stockholm: Prisma förlag.

Cohen Elise (red.) (1997). *Barn och alkohol*. Malmö: Sober förlag.

Cork, R. Margaret (1969) *De glömda barnen*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN). 5:e upplagan

Folkhälsoinstitutet (1994) *Hjältar, clownar och tapetblommor*.

Folkhälsoinstitutet (1995) *Nationell handlingsplan för alkohol- och drogförebyggande insatser*.

Folkhälsoinstitutet 1996:107. *Insatser för barn till missbrukare, kartläggning våren 1996*.

Gavelin, Ingegerd (1996) "Så tycker barnen om föräldrarnas alkoholvanor". *Alkohol & Narkotika*, nr 3, s. 16-17.

Gillberg Christopher, Hellgren Lars. (1990) *Barn och ungdomspsykiatri*. Stockholm: Natur och Kultur.

Gustavsson, Lars H (1996) "Små barn moraliserar inte". *Alkohol & Narkotika*, nr 3, s. 10.

Hagborg, Elisabeth (1996) "Små barn moraliserar inte". *Alkohol & Narkotika*, nr 3, s. 10.

Hansen, Frid A. (red) (1995) *Barn i familjer med missbruksproblem*. Lund: Studentlitteratur.

Jinder, Åsa (1991) *Bli min mamma igen*. Bonniers förlag.

Linderot, Sofia (1999) *Att få veta att man inte är ensam – en intervjuundersökning om och med barn till missbrukande föräldrar vid Flaskposten och Utposten*. Rädda Barnen.

Lindstein, Thomas (1995) *Vändpunkten. Att arbeta med barn till alkoholister*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Lindstein, T. (1997) *Unga vid vändpunkten. Att arbeta med ungdomar vars föräldrar missbrukar*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Lorentzon, Lars (1991) *Vredens pedagogik: om arbete med barn och föräldrar i utsatta familjer*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Lorvik, Ingegerd Meen (1995) "Olika berusningsmedel" i Hansen, Frid A., red,; *Barn i familjer med missbruksproblem*. Lund: Studentlitteratur.

Maltén, Arne (1992) *Grupputveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Mortensen, Olav (1995) "Barns reaktioner på föräldrarnas missbruk" i Hansen, Frid A. red,; *Barn i familjer med missbruksproblem*. Lund: Studentlitteratur.

Myrbäck, Staffan (1998) *Den vingklippta familjen. Berättelser om alkoholistfamiljen*. Sober förlag.

Nelson-Löfgren, Inger (1996) "Föreställningar & attityder formas tidigt". *Alkohol & Narkotika*, nr 3, s. 4-9.

Pousette, Madeleine (1997) "De glömda barnen" i Lundborg, Bitte, red,; *Barnens bästa ~ vår framtid*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Rydellius, Per-Anders (1981) *Barn till alkoholiserade fäder. Social anpassning och hälsotillstånd under 20 år*. Stockholm: Liber.

Sjölund, Arne (1979) *Gruppsykologi*. Kristianstad: Rabén & Sjögren.

Socialstyrelsen 1993:6 *Drogmissbruk och föräldraskap. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar*.

Stigendahl, Mikael. *Sociala värden i sociala världar. Delrapport 7, Västra Innerstaden 1997*.

SOU 1994:29 *Barn, föräldrar, alkohol. Delbetänkande av alkoholpolitiska kommissionen.* Stockholm: Fritzes.

Starrin, Bengt, Svensson, Per-Gunnar (red.) (1994) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori.* Lund: Studentlitteratur.

Söderling, Lars (1993) *Alkoholismens Alfabet.* Täby: Larson förlag.

Tikkanen, Märta (1978) *Århundradets kärlekssaga.* Trevi.

Verksamhetsberättelse - Humlan 1999-2000. Individ och familjeomsorg, Västra Innerstaden Malmö.

Intervjuguide - barnen

Bilaga 1

Allmänna frågor (ålder, familjens sammansättning, årskurs i skolan, kamrater, fritid)

Inför Humlan

Hur kom det sig att du var med i Humlan? Ville du vara med? Hur kändes det första gången du kom till Humlan?

Utvärdering av Humlan

Berätta om en bra och en dålig sak på Humlan!

Hur har det varit på Humlan? Tråkigt - ganska tråkigt - Ok - ganska roligt - roligt (linje)

Gruppen

Beskriv Humlan för en kamrat! Vem är Humlan till för?

Att vara flera barn tillsammans med två ledare, alternativt att vara ensam med ledare - bra/dåligt?

Förändringar

Är det något som förändrats efter tiden i Humlan - hemma, i skolan, bland kamrater, annat?

Lärt sig?

Vad har du lärt dig under de 16 gångerna som du gått i Humlan?

Vad har du lärt dig om missbruk?

Råd

Om det är någon kamrat som är ledsen för att mamman/pappan missbrukar - vad skulle du råda kamrater att göra?

Önskning

Om du skulle önska dig något, vad skulle det vara?

Intervjuguide - föräldrarna

Bilaga 2

Inför Humlan

Var har du fått information om Humlan? Hur skulle du beskriva Humlan?

Vad finns för alternativ till Humlan? För och nackdelar med gruppverksamhet kontra enskilda samtal? Vem har tagit initiativ till medverkan i Humlan? Hur kommer det sig att du ville att barnet skulle vara med? Ville barnet? Vad hade du för förväntningar? Hur kändes det första gången ditt barn skulle gå till Humlan?

Utvärdering

Vad har varit bra/dåligt? Vad kan förbättras?

Barnen i gruppverksamheten berättar om sig själva och sin situation. Hur upplever du det? I gruppen finns en regel om tystnadsplikt, synpunkter?

Förändringar

Är det något som förändrats för ditt barn? Vad i så fall?

Föräldramedverkan

På bla Ersta Vändpunkt i Stockholm och i Lund har man föräldragrupper samtidigt som barnen deltar i gruppverksamhet. Synpunkter?

Råd

Har du några råd att ge till andra föräldrar som missbrukar?

Något annat som du tänkt på?

